

GELEŽINKELIO PANEVĖŽYS–SALDUTIŠKIS BYLA M. RÖMERIO DIENORAŠČIUOSE

Ieva Deviatnikovaitė

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Viešosios teisės instituto profesorė
Elektroninis paštas: ieva@mruni.eu

Pateikta 2022 m. rugpjūčio 22 d., parengta spaudai 2022 m. spalio 21 d.

DOI: 10.13165/JUR-22-29-2-01

Santrauka. M. Römeris dienoraščiuose rašydavo įvairiausiai teisės klausimais. Rašė jis ir apie bylas, kurios buvo nagrinėjamos Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teisme Hagoje, kuriame iškilusis Lietuvos teisininkas dalyvavo kaip teisėjas ad hoc (arba – nacionalinis Lietuvos teisėjas). Rašė apie 1932 m. nagrinėtą Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo bylą, kuriai skyrė ne vieną dienoraščių 34 tomo lapą, žinoma, ir apie 1938 m. ir 1939 m. nagrinėtą geležinkelio Panevėžys–Saldutiškis bylą. Šis straipsnis skirtas būtent jai. Dienoraščiuose aprašydamas geležinkelio Panevėžys–Saldutiškis bylą, autorius gvildeno tarptautinės teisės klausimus, Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo bylą nagrinėjimo procesą, analizavo teisėjo ad hoc vaidmenį, ne tik teisinę, bet ir politinę, psichologinę sprendimo priėmimo priežastis, detaliai aprašė teisėjų diskusijas, kai buvo svarstomas vienas ar kitas klausimas, bylos kilmę, teisinę bylos subtilybes, Lietuvos delegaciją, Lietuvos gynimosi strategijos rengimą, ruošimąsi teisminiam procesui, pateikė savo nuomonę dėl Lietuvos pateiktų prieštaravimų. Straipsnio struktūrą lėmė bylos nagrinėjimo proceso eiga, stadijos. Mokslinę tyrimo bazę sudaro Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos, Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyriuose saugomų dviejų fondų medžiaga. Atliekant tyrimą taikyti istorinis, lyginamasis, analitinis, lingvistinis, deskriptyvusis, dokumentų analizės metodai.

Reikšminiai žodžiai: geležinkelio Panevėžys–Saldutiškis byla, teisėjas ad hoc, Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas, administracinis teismas.

Įvadas

Lietuvos teisės moksle į geležinkelio Panevėžys–Saldutiškis bylą gilinamasi ne pirmą kartą. Šia tema rašė R. Satkauskas¹, D. Krivickas², G. Šapoka³ ir kt. Tačiau Lietuvos teisės istorijos moksle pirmą kartą ši byla pristatoma remiantis M. Römerio liudijimais, surašytais jo dienoraščiuose.

Straipsnio tikslas – atskleisti geležinkelio Panevėžys–Saldutiškis bylos detales taip, kaip jas matė, suvokė ir pateikė M. Römeris, tiesiogiai dalyvavęs bylos nagrinėjime kaip Lietuvos nacionalinis teisėjas, priklausantis Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo (toliau – Teisingumo Teismas arba Teismas) teisėjų kolegijai, nagrinėjusiai šią bylą. Tai svarbu, norint suvokti ne tik Lietuvos tarptautinės teisės doktrinos, bet ir Lietuvos valstybingumo raidą.

Straipsnio uždavinys – pateikti geležinkelio Panevėžys–Saldutiškis bylos nagrinėjimo detales. Uždaviniui įgyvendinti atskleidžiama bylos kilmė, remiantis šios bylos galutiniu sprendimu, ir tuo, kaip matė ir aiškino jos kilmę M. Römeris. Taip pat pristatoma teisėjų kolegijos sudėtis, Lietuvos delegacija, bylos nagrinėjimo eiga (teisėjų pasikeitimas preliminaromis nuomonėmis, individualių notų pristatymas, teisėjų diskusijos pagal klausimą, 1938 m. birželio 30 d. potvarkis, Lietuvos gynybos strategijos rengimo detalės, Teismo posėdžiai kartu su žodiniais valstybių atstovų pasisakymais, teisėjų balsavimo rezultatai, galutinio sprendimo priėmimas), teisinės subtilybės, politiniai motyvai, nulėmę galutinį rezultatą. Visų šių detalių negalima įskaityti ar išžvelgti galutiniame Teismo sprendime ar jį lydėjusiose atskirosiose teisėjų nuomonėse. Tačiau M. Römerio palikti liudijimai dienoraščiuose padeda tai padaryti.

Tyrimo mokslinė bazė sudaryta iš Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (toliau – LMAVB RS), Vilniaus universiteto bibliotekos (toliau – VUB RS) rankraščių skyriuose saugomų dviejų fondų medžiagos (LMAVB RS: fondas 138 – Römerių giminės aktai; VUB RS: fondas 75 – Mykolas Römeris). Atliekant tyrimą taikyti istorinis, lyginamasis, analitinis, deskriptyvus, lingvistinis, dokumentų analizės metodai.

1. Geležinkelio Panevėžys–Saldutiškis bylos kilmė

Pateikiame faktus, susijusius su bylos kilme, remdamiesi Teisingumo Teismo priimto sprendimo geležinkelio Panevėžys–Saldutiškis byloje aprašomosios dalies verti-

¹ Rytis Satkauskas, *Tarptautinis teisingumas ir Lietuva: Lietuvos bylos Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teisme* (Vilnius: Registrų centras, 2008).

² Domas Krivickas, „Lietuvos – Estijos byla Hagos Tribunole dėl Panevėžio Saldutiškio geležinkelio“, *Teisė* 45 (1939): 1–12.

³ Gintaras Šapoka, *Lietuvos interesų gynyba Nuolatiniam Tarptautiniam Teisingumo Teisme 1921–1939 m.* (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2006); Gintaras Šapoka, „Nuolatinis Tarptautinis Teisingumo Teismas kaip taikaus ginčų sprendimo institucija 1921–1939 metais“, *Jurisprudencija* 61, 53 (2004): 120–126.

mu į lietuvių kalbą ir atskirosiomis teisėjų nuomonėmis⁴:

- 1892 m. Sankt Peterburge įsteigta įmonė „Pirmoji Rusijos šalutinių geležinkelių bendrovė“.
- 1897 m. šiai bendrovei leista tiesti siaurojo geležinkelio liniją tarp Švenčionių ir Panevėžio stočių.
- Bendrovė 1917 m. po Spalio revoliucijos perduota sovietinei Rusijos Vyriausybei.
- 1918 m. bendrovė nacionalizuota ir paskelbta sovietinės Rusijos nuosavybe.
- 1919 m. Lietuvos Vyriausybė perėmė geležinkelio linijos Panevėžys–Švenčionys kontrolę Lietuvos valstybės teritorijoje.
- 1920 m. sudaryta Tartu sutartis tarp Estijos ir sovietinės Rusijos, kurioje buvo pažymėta, kad visas turtas tampa Estijos nuosavybe, tačiau akcijos suteikia Estijai teises tik Estijos teritorijoje esančioms akcinėms bendrovėms ir nesuteikiamos teisės į tų pačių bendrovių įmones už Estijos ribų.
- Tais pačiais metais sudaryta taikos sutartis tarp Lietuvos ir sovietinės Rusijos, pagal kurią Lietuvos valstybei perėjo visas Rusijos turtas, esantis Lietuvos teritorijoje.
- 1923 m. bendrovė reorganizuota į Estijos bendrovę analogišku pavadinimu, tik estų kalba *Esimene Juurdeveo Raudtede Selts Venemaal* (toliau – bendrovė arba *Esimene*). Jos buveinė įregistruota Estijoje.
- 1924 m. *Esimene* visuotinis susirinkimas suteikė bendrovės valdybai įgaliojimus parduoti Lietuvoje, Latvijoje ir Lenkijoje esančias geležinkelio linijas.
- Bendrovė ne kartą kreipėsi į Lietuvos Vyriausybę, tačiau jokio atsakymo negavo. 1931 m. bendrovė pateikė memorandumą Lietuvos Vyriausybei, kuriame reikalavo teisingai atlyginti už Panevėžio–Saldutiškio geležinkelio liniją. Tokių prašymų buvo ir daugiau.
- 1933 m. Lietuvos Vyriausybė kreipėsi į Valstybės Tarybą, prašydama išaiškinti, ar bendrovė turėjo pagrindą pateikti Lietuvos Vyriausybei civilinį ieškinį dėl siaurojo geležinkelio Panevėžys–Saldutiškis. Kitaip tariant, Valstybės Taryba turėjo atsakyti, ar Estijos bendrovė buvo teisėta carinėje Rusijoje įsteigtos bendrovės „įpėdinė“, teisių perėmėja, jos teisinio subjektiškumo tęsėja. Valstybės Taryba išaiškino, kad turto, esančio kitoje valstybėje, nusavinimas, pagal tarptautinės privatinės teisės normas, neturi galios toje valstybėje, todėl sovietinės Rusijos dekretai dėl nacionalizacijos negalėjo būti siejami su geležinkelio linija Panevėžys–Saldutiškis. Valstybės Taryba pastebėjo, kad bendrovė Rusijoje buvo likviduota, o jos turtas nacionalizuotas. Taip pat nurodė, kad buvusios bendrovės akcininkai, vadovaudamiesi Estijos teisės aktais, įsteigė naują bendrovę, suteikdami jai senosios pavadinimą, tačiau nesilaikydami pirminės bendrovės įstatų. Be to, konstatuota, kad tik 1892 m. įsteigtos bendrovės civilinis ieškinys dėl Panevėžio–Saldutiškio geležinkelio atkarpos galėtų būti reikšmingas Lietuvos Vyriausybei. Valstybės Taryba

⁴ Satkauskas, *supra note*, 1: 216–222.

paminėjo ir taikos sutartį, 1920 m. sudarytą tarp Lietuvos ir sovietinės Rusijos. Pagal Valstybės Tarybą, 1918 m. sovietinėje Rusijoje įvykdyta nacionalizacija nebuvo susijusi su Lietuvoje esančiu bendrovės turtu. Tai reiškė, kad Lietuvos valstybei perėjo teisė be atlyginimo perimti geležinkelį, naudotis pašto, telefono, telegrafo paslaugomis ir pan., o teisė eksploatuoti geležinkelį vykdoma remiantis Lietuvos civilinės teisės normomis. Taigi, Valstybės Taryba padarė išvadą, kad Estijoje įsteigta bendrovė nėra carinėje Rusijoje veikusi „Pirmoji Rusijos šalutinių geležinkelių bendrovė“, todėl ji neturėjo teisinio pagrindo Lietuvos Vyriausybei pateikti civilinio ieškinio⁵.

- 1933 m. Estijos bendrovė pateikė dar kelis prašymus. Į juos Lietuvos Vyriausybė atsakė, kad ji netenkina reikalavimo.
- 1934 m. kovo 16–26 d. Vyriausiasis Tribunolas priėmė sprendimą Jėglinas prieš Pirmąją kompaniją byloje, kurioje aukščiausiosios instancijos teismas konstatavo, kad Estijoje nėra tokios bendrovės, kuri buvo įsteigta 1892 m., o yra naujai įsteigta bendrovė.
- 1934 m., 1936 m. vyko derybos tarp Lietuvos ir Estijos, Estijai siūlant nupirkti geležinkelio liniją. Lietuvos Vyriausybė nurodė, kad ginčas gali būti nagrinėjamas Lietuvos teismuose.
- Estija nesikreipė į Lietuvos teismus, o 1937 m. tvirtino, kad buvo pažeista 1934 m. sudaryta prekybos konvencija tarp Lietuvos ir Estijos, be to, išsakė abejones dėl Lietuvos teismų jurisdikcijos.
- 1937 m. Lietuva atsisakė nagrinėti Estijos reikalavimą. Estijos Vyriausybė informavo Lietuvos Vyriausybę, kad ši ketina perduoti bylos nagrinėjimą Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teismui.
- Lietuvos Vyriausybė atsakė nekeičianti savo pozicijos, tačiau pabrėžė, kad dviejų valstybių draugiški santykiai galėtų leisti taikiai išspręsti ginčą, jei Estijos bendrovei nepavyktų laimėti bylos Lietuvos teismuose.
- 1937 m. lapkričio 2 d. Estijos Vyriausybė Teisingumo Teisme iškėlė bylą Lietuvos Respublikos Vyriausybei, kuri atsisakė pripažinti nuosavybės teises ir teises į koncesiją dėl geležinkelio linijos Panevėžys–Saldutiškis, kurių reikalavo Estijos bendrovė.
- 1937 m. lapkričio 15 d. Estijos Vyriausybė savo memorandume prašė Teisingumo Teismo pripažinti, kad Lietuvos Vyriausybė neteisėtai atsisakė pripažinti Estijos bendrovės teises ir atlyginti už neteisėtą geležinkelio linijos perėmimą bei eksploatavimą. Be to, buvo reikalaujama atlyginti patirtus nuostolius.
- 1938 m. kovo 15 d. Lietuva, atsakydama į Estijos Vyriausybės memorandumą, pareiškė du prieštaravimus. Vienas buvo susijęs su tuo, kad *Estijos Vyriausybė nesilaikė bendrosios tarptautinės teisės normos, nustatančios, kad ginčas turi turėti ryšį su valstybe pareiškėja ne tik ieškinio pateikimo metu, bet ir žalos padarymo metu*. Antras prieštaravimas susijęs su tuo, kad Estijos Vyriausybė

⁵ *Valstybės Tarybos nuomonės teisės klausimais 1929–1937* (Kaunas: Lietuvos teisininkų draugija, 1937), 102–106.

nesilaikė bendrosios tarptautinės teisės nuostatos, nustatančios, kad pirma būtina pasinaudoti visomis valstybės vidaus teisės suteiktomis priemonėmis^{6,7}.

Lietuvos poziciją M. Römeris apibūdino taip:

„Lietuva prieštarauja bylos svarstymui tarptautiniame forume dėl dviejų principų. Pirma, remiantis tuo, kad akcinė bendrovė, kurios interesais Estija inicijavo bylą, tuo metu, kai Lietuva perėmė siaurąjį Panevėžys–Saldutiškis geležinkelį, į kurį ši bendrovė pretenduoja kaip į savo nuosavybę, nebuvo Estijos nuosavybė. Antra, remiantis tuo, kad bendrovė šiuo klausimu nepradėjo teismo ginčo Lietuvos teisme.“⁸

- Lietuvai pareiškus prieštaravimus, bylos nagrinėjimas sustabdytas.
- Estijos Vyriausybė turėjo pateikti savo komentarus dėl Lietuvos prieštaravimų.

Apie tolesnę bylos eigą rašoma remiantis galutiniu Teisingumo Teismo sprendimu, atskirosiomis teisėjų nuomonėmis ir M. Römerio liudijimais, surašytais jo dienoraščiuose.

2. M. Römeris apie bylos kilmę

M. Römeris pirmą kartą apie geležinkelio Panevėžys–Saldutiškis bylą išgirdo būdamas Hagoje ir dalyvaudamas Lietuvos ir Danijos taikinimo komisijoje dėl konflikto, kilusio dėl kai kurių mokėjimų atsiskaitymo⁹. Čia jis išgirdo, kad Estija kelia Lietuvai bylą dėl atsiskaitymo už Panevėžio–Saldutiškio geležinkelio ruožą. Netrukus M. Römeris iš Užsienio reikalų ministro S. Lozoraičio gavo oficialų pasiūlymą būti teisėju *ad hoc* Teisingumo Teisme¹⁰. M. Römeris buvo įsitikinęs, kad formaliai šios bylos primetimas Lietuvai iš Estijos pusės nebuvo priešiškas dalykas, kadangi teisinis ginčas yra taikus ir kultūringas ginčo sprendimo būdas, tačiau, jo nuomone, tai metė šešėlį dviejų Baltijos valstybių tarpusavio santykiams – juk jos nesugebėjo tiesiogiai susitarti. Teisininkas dienoraščiuose padarė išvadą, kad 1934 m. sudaryta Baltijos antantė nebuvo stipri¹¹.

M. Römeris prisipažino, kad nebuvo tikras, ar jam džiaugtis, ar liūdėti dėl teisėjo *ad hoc* pozicijos. Tai buvo susiję su tuo, kad, nepaisant gerų prisiminimų iš Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo bylos 1932 m.¹², nacionalinio teisėjo vaidmuo buvo sudėtin-

⁶ Satkauskas, *supra note*, 1: 214.

⁷ Permanent Court of International Justice. Series A./B. Judgment of February 28th, 1939 The Panevėžys–Saldutiskis Railway Case. Fascicule No. 76. <https://www.icj-cij.org/public/files/permanent-court-of-international-justice/serie_AB/AB_76/01_Panevezys-Saldutiskis_Arret.pdf> .

⁸ Michał Römer, Dienoraščių fragmentai (1938 m. birželio 12 d.). VUB RS, F. 75-MR20, l. 25.

⁹ Michał Römer, Dziennik 1936–1938 (1937 m. lapkričio 13 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 296.

¹⁰ Michał Römer, Dziennik 1936–1938 (1937 m. gruodžio 7 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 310.

¹¹ *Ibid.*

¹² Apie tai skaityti žurnalo „Logos“ numeriuose 112, 113, 114, 115. Šiuose numeriuose atspausdintas straipsnio autorės keturių straipsnių ciklas „Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byla M. Römerio dienoraščiuose“.

gas, varginantis, reikalaujantis didelių pastangų¹³. Jis rašė: „1932 m. Klaipėdos byloje mano nervai buvo nuolat įsitempę nuo teisėjų debatų iki pat galutinio sprendimo priėmimo – visus du mėnesius.“¹⁴

Taigi, pirmosios M. Römerio žinios apie bylą buvo tokios: „<...> kalbama apie civilinį teisinį ieškinį dėl buvusio siaurojo geležinkelio bendrovės Panevėžys–Švenčionys akcijų, kuri iki karo buvo privati, o dabar – valstybinė“¹⁵.

Vėliau, jau tapęs teisėju *ad hoc* Panevėžio–Saldutiškio byloje, jis rašė:

„Prašau ir meldžiu dieviško palaiminimo ir teisingo įkvėpimo teisėjams ne tik dėl to, kad esu Lietuvos vardu ir kad Lietuvos klausimas man arčiau ir kad mano asmeninė padėtis Lietuvai naudinga, kad Lietuva laimėtų, jei tai kils iš teisėjų proto ir sąžinės, bet ir dėl to, kad, mano nuomone, Lietuvos byla yra gryna ir teisingumas bei tiesa yra jos pusėje, nes tai, ką Estija gina ir reikalauja iš Lietuvos, yra spekuliantų gaujos interesus (lenk. interes bandy spekulantów), kuri apgavikiškėmis kombinacijomis siekė susikurti dirbtinius titulus, kurie jai nepriklauso, ir pasipelnėti Lietuvos sąskaita, įsteigiant realiai neegzistuojančią bendrovę. Iš tikrųjų tai yra nesvari spekuliatyvi geszeft grupuotė, geidžiantys pasipelnėti riteriai, ginami Estijos.“¹⁶

3. Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo Teisėjai, Lietuvos delegacija, teisėjas *ad hoc*

1938 m. birželio 13 d. Teisingumo Teisme pradėta nagrinėti geležinkelio Panevėžys–Saldutiškis byla. Viskas prasidėjo nuo neviešo teisėjų posėdžio. Teisėjai susirinko į salę, esančią šalia viešųjų posėdžių salės. M. Römeris pastebėjo, kad daugumą teisėjų jis pažinojo iš to laiko, kai buvo nagrinėjama Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byla. Teisininkas prisipažino, kad jautė nuoširdžią draugystę jiems ir visai nebuvo svarbu, ar jie tada balsavo už ar prieš Lietuvos poziciją. Taip pat teisininkas pastebėjo, kad per tuos kelerius metus įvyko personalo pasikeitimų. Dauguma Teisingumo Teismo teisėjų buvo tie patys, tačiau buvo ir naujų veidų, kurie pakeitė mirusiuosius teisėjus belgą E. Rolin-Jaequemynsą, japoną A. Adatcį, vokiečių V. Schückingą, amerikietį B. Kellogą. Teismo pirmininkas buvo salvadorietis J. G. Guerrero, tas pats asmuo, kuris pirmininkavo ir Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo bylos nagrinėjimui. O jo pavaduotojas buvo britas C. Hurstas, kadaise labai palankiai vertinęs Lietuvos poziciją Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byloje. Pagal Teisme priimtą tvarką, teisėjai sėdėdavo pagal darbo stažą: pirmininkas J. G. Guerrero, vicepirmininkas C. Hurstas, lenkas M. J. Rostvorovskis, prancūzas H. Fromageot, kubietis A. S. de Bustamante y Sirven, ispanas R. Altamira y Crevea, italas D. Anzilotti, kolumbietis F. J. Urrutia Olano, rumunas D. Negulesco, olandas V. van Eysingas, japonas H. Nagaoka, kinas Cheng Tien-Hsi, belgas C. de Vis-

¹³ Michał Römer, *Dziennik 1936–1938* (1937 m. gruodžio 7 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 310.

¹⁴ Michał Römer, *Dienoraščių fragmentai* (1938 m. birželio 20 d.). VUB RS, F. 75-MR20, l. 29.

¹⁵ Michał Römer, *Dzienniki 1931–1938* (Warszawa: Ośrodek Karta, 2018), 438.

¹⁶ Römer, *supra note*, 15: 515–516.

scheris ir du teisėjai *ad hoc* – estas O. Strandmanas, kaip vyresnis už M. Römerį, ir pats M. Römeris. Trūko amerikiečio M. O. Hudsono, kuris tuo metu sirgo. Šio neviešo posėdžio metu Teismo pirmininkas pasveikino nacionalinius teisėjus. Tada visi suėjo į viešų posėdžių salę. J. G. Guerrero paskelbė apie bylą, paminėjo šalių atstovus – Estijos B. Noldę ir Lietuvos A. Mandelštamą, paskelbė apie teisėjų *ad hoc* priėmimą nagrinėti bylą¹⁷. M. Römeris pastebėjo, kad ir B. Noldė, ir A. Mandelštamą buvo rusų emigrantai: „Abi jaunos valstybės – Lietuva ir Estija – šiuo klausimu naudojasi senosios rusų mokyklos diplomatų ir tarptautinės teisės žinovų patirtimi ir žiniomis iš prieškarinio caro laikų.“¹⁸

Kadangi Lietuva buvo pateikusi du prieštaravimus, tai pirmas žodinį pasisakymą (pranc. *plaidoirie orale*) turėjo pasakyti Lietuvos atstovas. A. Mandelštamo kalba truko daugiau nei keturias valandas. M. Römeris jo kalbą įvertino kaip labai gerą, glaustą, galingą, pripažino, kad Lietuva turi gerą atstovą¹⁹.

Plaidoirie orale metu ir net dar prieš pradėdant bylos nagrinėjimą, vyko teisėjų, diplomatų susitikimai, priėmimai, vakarienės. Tačiau M. Römeris pripažino, kad apie bylą nebuvo kalbama:

„Joks teisėjas dabar neatskleis savo minčių per anksti, ypač nacionaliniam teisėjui, kuris pagal dalykų prigimtį pagrįstai laikomas ne tiek teisėju griežtąja to žodžio prasme, kiek jį paskyrusios šalies atstovu. Be to, būtų visiškai netinkama, jei nacionalinis teisėjas bandytų išsiaiškinti teisėjų nuomonę šiuo klausimu. Apie tai visiškai neužsimenama tarp teisėjų ar bent jau tarp nuolatinųjų ir nacionalinių teisėjų, ypač dabartinėje bylos stadijoje.“²⁰

Tačiau nacionalinis teisėjas siekė nuspėti pagrindinius Lietuvos pozicijos priešininkus geležinkelio Panevėžys–Saldutiškis byloje. Jis pripažino, kad per priėmimus, vakarienes teisėjai laikėsi draugiškai, mandagiai, net nepriekaištingai, tačiau nebuvo lengva užmegzti bent kiek šiltesnius ar nuoširdesnius santykius. Šilčiausiai M. Römerį pasveikino didžiausias Lietuvos pozicijos Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byloje priešininkas V. van Eysingas. Visi kiti – labai santūriai, išskyrus lenką M. J. Rostvorovskį. Nepaisydamas V. van Eysingo šiltų sveikinimo žodžių, M. Römeris nujautė, kad šis ir vėl bus nusiteikęs prieš Lietuvos poziciją:

„Apskritai aš juo nepasitikiu. Ir turiu pripažinti, kad jis pavojingas ir sunkus priešininkas <...>, jis taip pat puikus polemikas, nepraleis nė vienos smulkmenos savo ginamos tezės naudai, taip pat nepraleis nieko, kas gali susilpninti oponento pozicijas, neuilstantis stumdydamas savo pažiūras ir argumentus, neniekina intrigos, spekuliacijų, net ir su tam tikromis akrobatinėmis kovos subtilybėmis, jis atkakliai kovoja iki galo.“²¹

¹⁷ Römer, *supra note*, 15: 516.

¹⁸ Michał Römer, Dienoraščių fragmentai (1938 m. birželio 14 d.). VUB RS, F. 75-MR20, l. 26.

¹⁹ Michał Römer, Dienoraščių fragmentai (1938 m. birželio 13 d.). VUB RS, F. 75-MR20, l. 25.

²⁰ Michał Römer, Dienoraščių fragmentai (1938 m. birželio 15 d.). VUB RS, F. 75-MR20, l. 26.

²¹ *Ibid.*

Apie japoną H. Nagaoką M. Römeris pasisakė, kad šis yra mielas, rafinuotas, besistengiantis su visais bendrauti vienodai, „iki gyvo kaulo diplomatas“, visada ramus, atsargus, tačiau šaltai apskaičiuojantis, toks, kuriam nebūdingi jokie sentimentai. M. Römeriui labai rūpėjo italo D. Anzilotti nuomonė, kadangi jį laikė originaliausiu Teismo protu, subtiliu analitiku, teisinio meno meistru. A. S. de Bustamante y Sirven nuomonė taip pat rūpėjo. Jį M. Römeris pavadino tyliu lyg sfinksas, kietu, nepajudina mu, kiekvienai smulkmenai turinčiu paruoštą trumpą, aiškų atsakymą²².

Dienoraščių autorius prisipažino, kad dauguma teisėjų jis pažįsta iš to laikotarpio, kai buvo nagrinėjama Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byla: „Galbūt dabar atskirų teisėjų nuomonės skirsis. Pamatysime. Tai yra įdomu. Bet Lietuvai labai rūpi teigiama šios bylos baigtis. Duok Dieve!“²³

Lietuvos delegaciją sudarė Teisių fakulteto dėstytojas, Užsienio reikalų ministerijos pareigūnas T. Petkevičius, Užsienio reikalų ministerijos juriskonsultas D. Krivickis, Užsienio reikalų ministerijos referentas J. Montvila, vertėjas N. de Faria e Castro, mašinininkė ir A. Mandelštamai²⁴. Vykstant *plaidoirie orale*, Lietuvos delegacija buvo Hagoje. Paskui jie išvažiavo.

Nors straipsnio autorė jau yra pateikusi M. Römerio analizę dėl teisėjo *ad hoc* vaidmens²⁵, tačiau ir nagrinėdamas Panevėžio–Saldutiškio geležinkelio bylą, teisininkas paminėjo šio instituto dvilypumą, apie kurį verta užsiminti ir šiame straipsnyje:

„Žinau nacionalinių teisėjų padėtį Teisme. Tai nėra nei lengva, nei labai malonu. Nuolatiniai Teismo teisėjai su nacionaliniais teisėjais elgiasi atsargiai, matydami juose į Teismo iščias įtrauktus šalių atstovus. Ir tam tikra prasme jie teisūs. <...> Todėl nacionalinių teisėjų argumentai diskusijose neturi didelės įtaigos, nors patys savaimė stiprūs ir glausti; bet kuriuo atveju jie neturi tokio autoriteto, kokį turi nuolatiniai teisėjų argumentai ir kalbos. Tame, ką sako nacionalinis teisėjas, visada galima įžvelgti tam tikrą spekuliaciją, kažką nepasakyto iki galo arba perdėto, kažką dirbtinio ir pajungto kažkokiai intencijai. Tai kartais erzina, bet neišvengiama. Tačiau Teismas labai vertina visą nacionalinių teisėjų pateiktą faktinę informaciją apie nacionalines institucijas ir teisę. Tai yra <...> dažnai naudinga Tribunalui <...>, o dėl paties sprendimo iš tikrųjų galima apsieiti ir be jo. Nes Tribunalas turi pakankamai šviesių galvų <...>. Visų pirma, Teismas visada vengia tokio atvejo, kai sprendimas lemiamas nacionalinių teisėjų balsais.“²⁶

²² Römer, *supra note*, 20.

²³ Michał Römer, Dienoraščių fragmentai (1938 m. birželio 17 d.). VUB RS, F. 75-MR20, l. 27.

²⁴ Michał Römer, Dienoraščių fragmentai (1938 m. birželio 18 d.). VUB RS, F. 75-MR20, l. 28.

²⁵ Apie tai skaityti žurnalo „Logos“ numeriuose 112, 113, 114, 115. Šiuose numeriuose atspausdintas straipsnio autorės keturių straipsnių ciklas „Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byla M. Römerio dienoraščiuose“.

²⁶ Michał Römer, Dienoraščių fragmentai (1938 m. birželio 18 d.). VUB RS, F. 75-MR20, l. 28.

4. Lietuvos prieštaravimai (ekscepcijos) ir 1938 m. birželio 30 d. potvarkis

1938 m. birželio 21 dieną M. Römeris pavadino lemiama, nes turėjo pradėti aiškinti teisėjų nuomonės apie bylą: „Telaimina Dievas Lietuvą! Prižiūrėk jos bylą.“²⁷ M. Römeris jautėsi pasirengęs išsakyti savo preliminarią nuomonę, nors žinojo, kad gali tecti improvizuoti, atsižvelgiant į kitų teisėjų išsakytas įžvalgas²⁸.

Po posėdžio tą dieną M. Römeris įvardijo nepavykusia. Į Lietuvos pateiktus prieštaravimus, nutraukiančius bylos nagrinėjimą, Tarptautinis Teismas galėjo ir neatsižvelgti ar net jų nepaisyti. Teisininkas prisiminė, kad tokios patirties jau turėjo, kai Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byloje Teismas atmetė Lietuvos ekscepciją dėl skundo penkto ir šešto klausimų. Tą kartą M. J. Rostvorovskis ramino teisėją *ad hoc*, kad tai nėra lemiamas veiksnys ir kad Teismas apskritai nemėgsta preliminarių ekscepcijų. Ir tam buvo net trys priežastys: pirma, tai netiesiogiai prieštaravo Teismo galiai nagrinėti bylą; antra, atsižvelgiant į ekscepciją, reikalingas principingas pareiškimas, o Teismas vengė kategoriškų teiginių, kadangi tai yra neapdairu ir įpareigoja ateityje, galiausiai, Teismas ir taip turėdamas nedaug bylų ir bijodamas likti visai be jų, nenori atmesti ieškinio dėl kažkokios ekscepcijos. Trečią aspektą M. Römeris susiejo su psichologiniais veiksniais. Taigi, teisėjas *ad hoc* konstatavo, kad tą dieną neįvyko nieko, kas lemtų Lietuvos prieštaravimų atmetimą, tiesiog buvo nuspręsta, kad šiame etape Lietuvos prieštaravimai nebus priimti ar net svarstomi. Taip pat buvo nuspręsta prieštaravimus nagrinėti toje bylos nagrinėjimo stadijoje, kai šalys išsamiai pateiks savo pastabas dėl bylos esmės ir kai Teismas susidarys aiškų vaizdą apie bylą iš esmės su visais faktais ir teisiniais motyvais. Teismo pirmininkas J. G. Guerrero iškėlė klausimą, ar Teismas prieš pradėdamas komentuoti Lietuvos pateiktus prieštaravimus pirmiausia neturėtų jų prijungti prie bylos, iškeltos pagal Estijos Respublikos pareiškimą (pranc. *joindre au fond*)²⁹.

Toliau M. Römeris rašė, kad prieštaravimų turinio pripažinimas, ko gero, būtinai paliestų bylos esmę, o tai būtų netinkama ir ne visiškai teisinga dabartinėje bylos nagrinėjimo stadijoje, kai šalys dar nepateikė pastabų dėl visos bylos. Taigi kilo klausimas, ar nebūtų geriau kol kas apsiriboti klausimu dėl prieštaravimų prijungimo prie bylos, o diskusijas dėl prieštaravimų turinio pradėti tik tada, jeigu Teismas nuspręš, kad juos reikia išnagrinėti nedelsiant. Tokiam pasiūlymui prieštaravo tik du teisėjai – D. Anzilotti ir V. van Eysingas. Pasak M. Römerio, abu reikalavo kategoriškai ir nedelsiant nagrinėti prieštaravimus ir juos atmesti. Tačiau kiekvieno jų argumentai skyrėsi. V. van Eysingas reikalavo pašalinti šiuos klausimus apskritai kaip beverčius gynybos argumentus, o D. Anzilotti tvirtino, kad Lietuvos pateikti prieštaravimai yra labai svarbūs ir jie turėtų būti atidėti iki ginčo iš esmės išsprendimo. Pirmininkas pareikalavo trumpos teisėjų konsultacijos dėl pasiūlymo pradėti diskusijas dėl *joindre au fond* ar dėl Lietuvos pateiktų prieštaravimų nagrinėjimo. Visi, išskyrus D. Anzilotti ir V. van Eysin-

²⁷ Michał Römer, *Dzienniki 1931–1938* (Warszawa: Ośrodek Karta, 2018), 515–516.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Michał Römer, Dienoraščių fragmentai (1938 m. birželio 21 d.). VUB RS, F. 75-MR20, l. 29.

gą, pasisakė už diskusijas³⁰.

Pirmininkas paprašė kiekvieno teisėjo pateikti savo nuomonę dėl to, ar reikia nagrinėti Lietuvos pateiktus prieštaravimus, ar prijungti juos prie bylos nagrinėjimo iš esmės. M. Römeris atkreipė dėmesį į tai, kad nors šios teisėjų nuomonės ir negalutinės, vis dėlto jos atskleis tendenciją. Iš septynių teisėjų, kalbėjusių per posėdį, trys – C. de Visscheris, D. Negulesco ir F. J. Urrutia Olano – pasisakė už *jonction au fond*, tačiau kategoriškai pareiškė, kad Lietuvos pateikti prieštaravimai yra preliminarios ekscepcijos, ne tik eilinės gynybos priemonės. M. Römeriui atrodė, kad jie bent jau tą minutę parodė palankumą Lietuvos pozicijai. Prie jų teisininkas priskyrė ir D. Anzilotti, kuris neigė preliminarų ekscepcijų pobūdį, bet laikė jas svarbia gynybos priemone, į kurią būtina atsižvelgti ir kurios yra pagrįstos. Be to, D. Anzilotti, pasak M. Römerio, įvardijo antro Lietuvos pateikto prieštaravimo esmę, t. y. Estijos bendrovė neišnaudojo nacionalinės jurisdikcijos kelių ir veikia taip tarsi nebūtų jokios tarptautinės nuostatos, kuri tokiu atveju draustų pateikti skundą tarptautinėms instancijoms. Tokią italų teisėjo nuomonę M. Römeris priskyrė prie paremiančių Lietuvos poziciją, nors italas antrą Lietuvos prieštaravimą laikė gynybos priemone, kuria siekiama atmesti skundą. Taigi, rytinėje sesijoje birželio 21 d. keturi teisėjai palaikė Lietuvos poziciją, du – Nagaoka ir V. van Eysingas – priešingą. Kinų teisėjo pozicija liko neapibrėžta³¹.

Popietinėje sesijoje likę teisėjai – R. Altamira y Crevea, A. S. de Bustamante y Sirven, H. Fromageot, M. J. Rostvorovskis, O. Strandmanas, C. Hurstas ir J. G. Guerrero – pasiūlė *jonction au fond*. M. Römeris buvo šiek tiek nusivylęs lenkų teisėju ir Teisingumo Teismo pirmininku, kurie labai palaikė Lietuvos poziciją Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byloje. M. J. Rostvorovskis peržengė diskutuojamo klausimo ribas ir pateikė keletą kritinių pastabų dėl pačių ekscepcijų objekto. Tačiau jo žodžiuose dienoraščių autorius išvėlgė tiesos, ypač dėl pirmos tezės, apie kurios silpnąsias puses M. Römeris jau buvo kalbėjęs su T. Petkevičiumi ir D. Krivicku. Dėl pirmos ekscepcijos M. Römeris svarstė, kad momentas, kurį Estijos bendrovė galėjo traktuoti kaip savo teisių pažeidimą, buvo ne (tik?) tada, kai Lietuva perėmė Panevėžio–Saldutiškio geležinkelio liniją, kaip tvirtina Lietuvos atstovas, bet Lietuvos nereagavimas į Estijos bendrovės skundus 1923–1925 m., kai bendrovė jau veikė kaip estų. Taigi, lenkų teisėjas pasisakė už ekscepcijų pašalinimą, tačiau ragino teisėjus būti atsargiems ir vengti bet kokio šių prieštaravimų vertinimo kaip preliminarų ar gynybos priemonių. C. Hurstas taip pat pasisakė už ekscepcijų atmetimą, tvirtindamas, kad jos bus vertinamos nagrinėjant bylą iš esmės. D. Anzilotti ir A. S. de Bustamante y Sirven apibrėžė preliminarų ekscepciją – toks prieštaravimas, kuris trukdo proceso eigą, tačiau neatmeta ieškovo teisės: jeigu ekscepcijos esmė yra skundo atmetimas dėl teisės neturėjimo, tai jau bus ne preliminarus prieštaravimas, o gynybos priemonė. A. S. de Bustamante y Sirven pareiškė, kad pritarus Lietuvos pirmai ekscepcijai, iš Estijos būtų atimta pati teisė ginti tariaimai pažeistas bedrovės teises, nes ji, pasak Lietuvos, nebuvo Estijos bendrovė tuo metu, kai buvo tariamai sukelta žala, – tai jau būtų ne procedūrinė kliūtis, o skundo, kurį padavė neturintis teisės paduoti asmuo, atmetimas. Antros Lietuvos ekscepcijos teisė-

³⁰ Römer, *supra note*, 29.

³¹ Michał Römer, Dienoraščių fragmentai (1938 m. birželio 18 d.). VUB RS, F. 75-MR20, l. 30.

jas iš Kubos nekommentavo, nes ji buvo susijusi su pirmąja ir, jo nuomone, neturėjo būti aiškinama atskirai. Italų teisėjas D. Anzilotti tvirtino, kad jeigu teisinis santykis, kuriuo grindžiamas skundas, patenka į nacionalinių teismų jurisdikciją, kaip tvirtino Lietuva, tai tarptautinis pažeidimas gali atsirasti tik dėl šių teismų kaltės, ir tai vadinama teisingumo neigimu (pranc. *déni de justice*). Kol vidaus teismai nepriims sprendimo, pasak italų teisėjo, negali būti *déni de justice*, taigi negali būti tarptautinio pažeidimo, todėl tarptautinis skundas tokiomis aplinkybėmis netektų teisinio pagrindo ir turėtų būti atmestas. Italas padarė išvadą, kad tai nėra ekscepcija, trukdanti proceso eigai, o gynybos priemonė, dėl kurios skundas atmetamas. M. Römeriui Kubos ir Italijos teisėjų argumentai atrodė įtikinami³².

Tą dieną dauguma teisėjų pasisakė už tai, kad Lietuvos pateikti prieštaravimai būtų prijungti prie bylos, tuo metu jų nenagrinėjant. Tačiau toje daugumoje išryškėjo dvi tendencijos: vieni (ypač C. de Visscheris, D. Negulesco ir F. J. Urrutia Olano) neabejojo Lietuvos ekscepcijų preliminarium pobūdžiu, net jas pripažino, kiti – kategoriškai neigė ekscepcijų preliminarų pobūdį, tačiau nereikalavo jų atmetimo (A. S. de Bustamante y Sirven, H. Nagaoka, O. Strandmanas). Tam nepritarė trys teisėjai – D. Anzilotti, V. van Eysingas ir M. Römeris. Lietuvos teisėjas vienintelis iš jų nesiejo ekscepcijų nagrinėjimo su jų atmetimu. D. Anzilotti ir V. van Eysingas reikalavo ekscepcijų nagrinėjimo nedelsiant tam, kad jos būtų atmetos, kategoriškai paneigiant jų preliminaras savybes. Lietuvos teisėjas taip pat pastebėjo, kad nacionalinis estų teisėjas prisišliejo prie teisėjų daugumos, nors tai skyrėsi nuo prašymo, kurį pateikė Estijos Vyriausybės atstovas B. Noldė. Lietuvos teisėjas *ad hoc* pabrėžė, kad estams būdų geidžiamiausia V. van Eysingos nuomonė, bet estų teisėjas *ad hoc* O. Strandmanas jos nepalaikė. Besibaigiant posėdžiui, teisėjams buvo nurodyta pateikti individualias notas (pranc. *note individuelle*)³³.

1938 m. birželio 25 d. teisėjai posėdžio metu diskutavo pagal klausimyną, sudarytą Teismo pirmininko. Klausimai buvo parengti pagal teisėjų individualias notas. Teisėjai dvylikos balsų persvara buvo už tai, kad Lietuvos ekscepcijos būtų prijungtos prie bylos nagrinėjimo. Trys teisėjai balsavo prieš, tarp jų ir M. Römeris. Jis prisipažino, kad balsavo prieš ekscepcijų įtraukimą į bylos nagrinėjimą tik todėl, kad buvo nacionalinis teisėjas:

„[M]an buvo sunku nuvilti savo valstybę, kurios vardu esu čia. Lietuvoje galbūt tai būtų priimta skandalingai. Tai yra prigimtinė nacionalinių teisėjų *ad hoc* instituto Tarptautiniame Teisme klaida: jie negali būti visiškai laisvi.“³⁴

Tačiau M. Römeris prisipažino, kad tam momentui dar ir geriau, kad ekscepcijos bus prijungtos prie bylos nagrinėjimo, nes nusprendus jas nedelsiant nagrinėti, jos galėjo apskritai būti atmetos. Juk teisėjai nebuvo susipažinę su visais teisiniais argumentais ir faktais. Be to, nacionalinis teisėjas pastebėjo, kad dauguma teisėjų buvo

³² Michał Römer, Dienoraščių fragmentai (1938 m. birželio 23 d.). VUB RS, F. 75-MR20, l. 30.

³³ Michał Römer, Dienoraščių fragmentai (1938 m. birželio 24 d.). VUB RS, F. 75-MR20, l. 31.

³⁴ Michał Römer, Dienoraščių fragmentai (1938 m. birželio 25 d.). VUB RS, F. 75-MR20, l. 31.

linkę palaikyti Estiją. Jis nesuprato, kodėl: galbūt dėl to, kad teisėjams susidarė įspūdis, jog Lietuva vengia mokėti, o Estija atstovauja nuskriaustajam siaurojo geležinkelio savininkui. M. Römeriui buvo kilę didelių abejonių dėl to, ar Estijos bendrovė buvo ta pati, kuri buvo įsteigta carinėje Rusijoje ir turėjo licenciją siaurajam geležinkeliui. Jam atrodė, kad nei vienas teisėjas nevertina šio klausimi rimtai. O būtent šį tapatybės ar nacionalinio kompanijos priklausomybės ryšio klausimą M. Römeris laikė esminiu: jeigu tai ta pati bendrovė, tai Lietuva turi atlyginti, jei ne – atlyginimo taisyklė negalioja. Lietuvos teisėjas pažymėjo, kad artimiausi Lietuvos pozicijai buvo C. de Visscheris ir D. Negulesco. Neutralumą kol kas buvo išlaikę F. J. Urrutia Olano, C. Hurstas, H. Fromageot ir Cheng Tien-Hsi. Galiausiai buvo nuspręsta, kad bus priimtas ne sprendimas, o Teismo pirmininko pasirašytas potvarkis, kuris nebus viešai skelbiamas, o tik išsiųstas šalims³⁵.

Potvarkio projektas prancūzų ir anglų kalbomis dar buvo teisėjų svarstomas. Keturi teisėjai pateikė pastabų – R. Altamira y Crevea, H. Fromageot, D. Anzilotti ir C. de Visscheris. M. Römeris dienoraščiuose daugiausia rašė apie D. Anzilotti pastabas. Italų teisėjas teikė didelės reikšmės antram Lietuvos prieštaravimui, kad Estijos bendrovė neišnaudojo visos Lietuvos teisminės sistemos. Jis darė prielaidą, kad tol, kol ši sistema nėra išnaudota ir kol negalima patvirtinti Lietuvos *dénis de justice*, negali būti nė kalbos apie Lietuvos padarytą tarptautinį pažeidimą, suteikiantį Estijai teisę kreiptis į Teisingumo Teismą, nebent bus nustatyta, kad Estijos bendrovės reikalavimai nėra teisingi Lietuvos teismams. M. Römeris į potvarkį pasiūlė įrašyti išlygą, kad galimas preliminarus Lietuvos ekscepcijų pobūdis netrukdytų jų pripažinti esmine gynybos priemone. Tačiau buvo nuspręsta, kad išlyga perteklinė. Be to, teisėjai visiškai pripažino galimybę ekscepcijose esantį argumentą panaudoti byloje tuo atveju, jei prieštaravimai būtų atmesti. Prieš potvarkio tekstą balsavo tik du teisėjai – D. Anzilotti ir V. van Eysingas. Likusieji balsavo už *jonction au fond*. M. Römeris taip pat. Dienoraščiuose jis aiškino, kad taip padarė, nes jo oponentai, balsuodami prieš, buvo tie, kurie kategoriškai tas ekscepcijas atmetė, o tarp teisėjų, balsavusių už *jonction au fond*, buvo pripažįstančių, kaip ir Lietuvos teisėjas, ekscepcijų preliminarų pobūdį, tačiau tuo metu dar vis trūko kai kurių faktų, leidžiančių spręsti dėl jų teisėtumo³⁶.

Taigi, 1938 m. birželio 30 d. buvo priimtas potvarkis (pranc. *ordonnance*) prjungti Lietuvos Vyriausybės prieštaravimus prie bylos, iškeltos pagal 1937 m. lapkričio 2 d. pateiktą Estijos Respublikos skundą, kad kartu būtų sprendžiama dėl Lietuvos prieštaravimų ir, kilus poreikiui, byla nagrinėjama iš esmės³⁷.

³⁵ Römer, *supra note*, 34.

³⁶ Michal Römer, Dziennik 1936–1938 (1938 m. birželio 29 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 412.

³⁷ Permanent Court of International Justice. Series A./B. Order of June 30th, 1938 The Panevezys–Saldutiskis Railway Case. Fascicule No. 75. https://www.icj-cij.org/public/files/permanent-court-of-international-justice/serie_AB/AB_75/Panevezys-Saldutiskis_exceptions_preliminaires_ordonnance_19380630.pdf.

5. Po 1938 m. birželio 30 d. potvarkio

Kadangi terminai kontrmemorandumui, replikai ir duplikai pateikti buvo iki lapkričio 25 d., M. Römeris grįžo į Lietuvą. Čia jis planavo susitikti su pareigūnais, kurie prisidėjo prie proceso byloje prieš Estiją. Planuota surengti pasitarimą dėl gynybinės orientacijos. Lietuvos teisėjas troško, kad joje dalyvautų kuo daugiau iškilų Lietuvos teisininkų, kurie nepriklausytų T. Petkevičiaus komandai. Dienoraščių autorius T. Petkevičių laikė protingu teisininku, tačiau pernelyg vienpusišku. M. Römeris pripažino, kad Lietuvos delegacija įdėjo daug į Lietuvos pozicijos gynybą, bet veikė tam tikrame vakuume. Jis pastebėjo, kad delegacija savo argumentams ir prielaidoms surinko XIX amžiaus vidurio precedentų, tačiau kritiškai nesvarstė, ar jie tinkami kilusiam konfliktui tarp Lietuvos ir Estijos. Lietuvos teisėjas nurodė, kad dauguma teisėjų buvo įsitikinę, kad surasti precedentai mažai susiję su konkrečiu atveju, o įvairių XIX amžiaus arbitražinių komisijų praktika netaikytina Teisingumo Teismo jurisdikcijoje, nes ji grindžiama kitais principais³⁸. M. Römeriui atrodė, kad Lietuvos gynyba turi būti lankstesnė ir iš Teisme išsakytų minčių būtų padarytos tinkamos išvados bei iš naujo įvertinta gynybos strategija, ją labiau pritaikant bylos poreikiams³⁹.

1938 m. liepos 5 d. Užsienio reikalų ministerijoje įvyko M. Römerio prašymu sušauktas pasitarimas, kurio metu teisėjas *ad hoc* perskaitė pranešimą apie įvykių eigą dėl Lietuvos prieštaravimų Teisingumo Teisme. Pasitarime dalyvavo daugiau teisininkų, ypač M. Römeris vertino Valstybės Tarybos referentą, Teisių fakulteto dėstytoją K. Račkauską, docentą A. Tamošaitį, Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyriaus pirmininką J. Danauską. Savo valia teisėjas *ad hoc* prisipažino, kad būtų priėmęs į komandą dar du, jo nuomone, puikius teisininkus – tarptautinės teisės specialistą J. Robinzoną ir civilinės teisės specialistą V. Fridšteiną. M. Römeris tvirtino, kad K. Račkauskas, A. Tamošaitis ir J. Danauskas suprato nacionalinio teisėjo prieštaravimus dėl T. Petkevičiaus sukurtos gynybos strategijos, kuria siekiama pateisinti Lietuvos atsisakymą tenkinti Estijos bendrovės reikalavimus, tvirtinant, kad Lietuva įgijo nuosavybės teisę į geležinkelio ruožą. M. Römerio nuomone, būtų buvę geriau pripažinti koncesijos galiojimo pabaigą, neprieštaraujant koncesininko teisėms, jeigu toks atsirastų. O tai vestų link to, kad Estijos bendrovė turėtų įrodinėti, jog ji yra toji koncesininkė. Taip taptų aišku, kad Lietuvos valstybė įstatymo nepaneigia, koncesijos neatšaukia, ją gerbia, neprieštaraudama jokioms specialioms teisėms, o tiesiog kvestionuoja bendrovės nacionalinę priklausomybę ir tapatybę. Tokį matymą M. Römeris aiškino kaip paprasčiausią klausimo traktavimą, kuriuo problema neapsunkinama nacionalinių teismų instancijos išsamumo klausimu. T. Petkevičiaus gynybos strategijoje matė trūkumus. Šis teisininkas siekė sukonstruoti valstybės nuosavybės teisę į koncesijos objektą, teisę tariamai įgytą nacionalizavus sovietų įmones. Taip išskyla koncesijos likvidavimo klausimas, kuris būtina iškels kitą klausimą – ar tai administracinės, ar civilinės teisinės prigimties ginčas. M. Römeris baiminosi šio klausimo, nes jeigu būtų nuspręsta, kad administracinės

³⁸ Lietuvos atstovo argumentus dėl parinktų precedentų kritikavo ir olandų teisėjas V. van Eysingas savo atskiroje nuomonėje. Nuomonės vertimą žr.: Satkauskas, *supra note*, 1: 241–252.

³⁹ Michał Römer, *Dziennik 1936–1938* (1938 m. liepos 4 d.). VUB RS, F. 75-MR12 I. 415.

prigimties, tada negalėjo būti kalbos apie nacionalinių teismų instancijų išnaudojimą, nes Lietuvoje nebuvo administracinio teismo. Be to, Lietuvos teisėjas akcentavo, kad T. Petkevičiaus konstrukcija prieštarauja Lietuvos valstybės atsisakymo tenkinti Estijos bendrovės reikalavimus motyvams: tokį atsisakymą lėmė ne tai, kad Lietuva įgijo naujų teisių, kurios panaikintų koncesiją, o tai, kad Estijos bendrovė neįrodė esanti ta pati carinėje Rusijoje įsteigta įmonė. M. Römeris siūlė viską gerai apgalvoti, pasverti – „juk kalbama ne apie kažkieno ambicijas, o Lietuvos gynybą“⁴⁰.

Dienoraščiuose M. Römeris taip pat įrašė vieną detalę. 1938 m. rugsėjį Lenkijos Vyriausybė kreipėsi į Teisingumo Teismą, prašydama pateikti visus geležinkelio Panevėžys–Saldutiškis bylos dokumentus. Estijos ir Lietuvos atstovai tam pritarė. M. Römeriui buvo įdomūs Lenkijos motyvai – kodėl jai rūpėjo ši byla. Galbūt dėl kitos šio geležinkelio atkarpos – Švenčionių–Gluboko. Tuo atžvilgiu, pasak teisėjo *ad hoc*, Lenkija palaikytų Lietuvą, nes panašias pretenzijas *mutati mutandis* Estija gali iškelti ir jai. Bet M. Römeris išvelgė ir kitą priežastį, pavyzdžiui, dėl Vilniaus žemės banko ar buvusių dvarininkų Lenkijos piliečių pretenzijų savo valdose, kurios buvo paveiktos Lietuvos žemės ūkio reformos. O šios pretenzijos galėjo turėti analogijų Estijos reikalavimams. Tada Lenkijos interesas būtų buvęs priešingas Lietuvos⁴¹.

6. Rengimasis Teismui

1938 m. spalio 22 d. Užsienio reikalų ministerijoje įvyko pasitarimas, kurio tikslas buvo apsispręsti dėl Lietuvos gynybos principų geležinkelio Panevėžys–Saldutiškis byloje. Estija jau buvo pateikusi savo atsakymą šiuo klausimu. Artėjo eilė lietuviškai duplikai, kuria, pasak M. Römerio, bus užbaigta rašytinė procedūra teisminiame procese. Lietuva turėjo pateikti dupliką iki gruodžio 1 d. Į duplikos rengimą, be Lietuvos Vyriausybės atstovo A. Mandelštamo, T. Petkevičiaus, D. Krivicko ir J. Montvilos, buvo pakviesti K. Račkauskas ir A. Tamošaitis. Aiškinantis gynybos gaires, kapitaliniu klausimu M. Römeris laikė teisinį pagrindą, kuriuo grindžiamas geležinkelio Panevėžys–Saldutiškis 1919 m. perėmimas Lietuvoje, į kurį pretendavo Estijos bendrovė, tvirtinanti, kad ji yra 1892 m. Sankt Peterburge įsteigtos bendrovės teisių perėmėja, kuriai geležinkelis priklausė prieš karą ir kuri turėjo teisę į šią geležinkelio atkarpą koncesijos forma 85 metams. Kaip M. Römeris pastebėjo, tai reišė, kad teisė į koncesiją turėjo baigtis maždaug 1980 m. Pasak teisėjo *ad hoc*, T. Petkevičiaus parengtoje gynyboje tvirtinama, kad geležinkelio savininkas buvo Rusijos bendrovė, kuri sovietinių dekretų dėl nacionalizacijos pagrindu nustojo egzistavusi, ir kai naujai susikūrusi Lietuvos valstybė 1919 m. perėmė šį geležinkelį iš vokiečių, tai Lietuvos valstybei jau priklausė geležinkelis, remiantis Civilinio kodekso 406 straipsniu. Jame įtvirtinta, kad nekilnojamasis turtas, kuris neturi savininko, priklauso valstybei. Dienoraščių autorius pastebėjo, kad rengiantis gynybai iš pradžių su juo nebuvo konsultuojamasi, todėl jis su šiomis gairėmis susipažino tik vasarą atvykęs į Hagą. Ten M. Römeriui ir kilo abejonių dėl gynybos

⁴⁰ Michał Römer, Dziennik 1936–1938 (1938 m. liepos 5 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 415.

⁴¹ Michał Römer, Dziennik 1936–1938 (1938 m. rugsėjo 6 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 447.

argumentų, be to, jis pastebėjo ir kitų teisėjų dvejojimą. M. Römeris aiškino, kodėl: jei geležinkelis priklausė Rusijos bendrovei, tai jos likvidavimo faktas nepaverčia bendrovės nuosavybės absoliučiai bešeimininkės, pereinančios valstybės nuosavybėn pagal Civilinio Kodekso 406 straipsnį. Pirmiausia svarbus likvidavimo klausimas, nes į nuosavybę gali pretenduoti kreditoriai ir akcininkai. Lietuvos teisėjas teigė, kad mechaninis nuosavybės perėjimas valstybės nuosavybėn be jokio likvidavimo fakto prieštarauja visiems civilinės teisės principams, pagal kuriuos privatinė nuosavybė pripažįstama. Taigi, teisininkas T. Petkevičiaus tezė pavadino silpna ir pabrėžė, kad Lietuvos valstybės teisių į geležinkelį perėmimo konstrukcija turėjo būti kitokia: nekilnojamas turtas nuo pat pradžių buvo valstybės nuosavybė, skirta geležinkeliui naudoti; koncesininkas, kuriam 85 metus patikėta įmonė, atsakantis už viešąsias paslaugas, turėjo rezervuoti tik atitinkamo valstybės nekilnojamojo turto nuosavybę, kuri, pasibaigus koncesijos terminui, turėjo būti grąžinta valstybės dispozicijai. M. Römerio mąstymo krypčiai pritarė ir Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas L. Ciplijauskas, ir teisėjas J. Danauskas, ir mokslininkai A. Tamošaitis, K. Račkauskas⁴².

1938 m. spalio 25 d. taip pat buvo organizuotas pasitarimas, kuris šį kartą vyko Valstybės Taryboje. Dalyvavo pats teisėjas *ad hoc*, L. Ciplijauskas, T. Petkevičius, A. Tamošaitis, D. Krivickas, K. Račkauskas ir J. Montvila. Diskutuojama buvo ne tik dėl Civilinio Kodekso 406 straipsnio turinio, bet ir dėl kitos tezės gynimo, t. y. dėl to, kad Lietuvos valstybės ir Estijos bendrovės ginčas teisingas civiliniams, o ne administraciniam teismams, kurių, kaip ne kartą M. Römeris pabrėžė, Lietuvoje nebuvo. Lietuvos teisėjui atrodė, kad ši tezė būtų esminė, nes jeigu Lietuvos civiliniai teismai kompetentingi nagrinėti šį ginčą, tai Estijos Vyriausybė negalėjo kreiptis į Teisingumo Teismą, aplenkdamą nacionalinius teismus. Šiuo atveju dienoraščių autorius pastebėjo, kad tokiu atveju Lietuva galėtų atsakyti tik už *déni de justice*, t. y. tik už tai, jei būtų galima įrodyti, kad Lietuvos teismai priėmė sprendimą tendencingai Estijos bendrovės atžvilgiu. M. Römeris padarė išvadą: kadangi Estijos bendrovė nesikreipė į jokių Lietuvos teismus ir jeigu jie kompetentingi nagrinėti šį ginčą, tai Estijos kreipimasis į Teisingumo Teismą apskritai turi būti atmestas. Estija siekė įrodyti, kad ginčas nepateko į jokio Lietuvos teismo jurisdikciją, nes ginčo prigimtis esą yra administracinė, o ne civilinė. Lietuva savo ruožtu turėjo įrodinėti, kad ginčas yra civilinės teisinės prigimties. M. Römeris manė, kad nuoroda į Civilinio Kodekso 406 straipsnį perteklinė ir pavojinga, nes teisingumo klausimas, pasak jo, priklauso ne nuo gynybos teizių, o nuo ieškovo reikalavimų esmės. Svarbiausia, pagal teisėją *ad hoc*, buvo įrodyti, kad ieškovo reikalavimai yra civilinio teisinio pobūdžio⁴³.

7. Ir vėl Hagoje

1939 m. sausio 5 d. M. Römeris gavo laišką iš Teisingumo Teismo teisėjo J. G. Guerrero, kuriuo šis buvo pakviestas į Teismo posėdį sausio 19 d.: „[D]idžiausia paguoda ir

⁴² Michał Römer, Dziennik 1936–1938 (1938 m. spalio 22 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 470.

⁴³ Michał Römer, Dziennik 1936–1938 (1938 m. spalio 25 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 471.

džiaugsmingas sunkaus darbo vainikavimas būtų laimėta byla ir palankus sprendimas Lietuvai, deja, Hagoje to niekada iš anksto nežinai, nes tai tarsi azartinis žaidimas.⁴⁴

1939 m. sausio 16 d. M. Römeris buvo Hagoje. Čia apsigyveno viešbutyje *Le Vieux Doelen* kambaryje Nr. 38⁴⁵. Lietuvos delegaciją sudarė A. Mandelštamai ir jo palydovai – T. Petkevičius, D. Krivickis, A. Tamošaitis, J. Montvila, N. de Faria e Castro ir mašininkė. Belaukdamas posėdžio, teisėjas *ad hoc* sužinojo, kad Teisingumo Teismo posėdžiuose nedalyvaus D. Anzilotti, A. S. de Bustamante y Sirven ir F. J. Urrutia Olano. M. Römeris ypač apgailestavo dėl D. Anzilotti ne tik todėl, kad jis buvo geriausias teisėjas, bet ir todėl, kad greičiausiai jo dalyvavimas būtų buvęs teigiamas Lietuvos pozicijai. Vietoj jų bylos nagrinėjime turėjo dalyvauti du teisėjai – amerikietis M. O. Hudsonas ir suomis R. Erichas. Šie teisėjai nedalyvavo sprendžiant dėl Lietuvos preliminarių ekscepcijų⁴⁶. Kaip vėliau pažymėjo M. Römeris, suomių teisėjas buvo tarptautinės ir konstitucinės teisės profesorius Helsinkio universitete bei iki išrinkimo į Teisingumo Teismo teisėjas ėjo suomių diplomato pareigas, Tautų Lygos parlamento nario pareigas Ženevoje, Stokholme, Romoje⁴⁷.

1939 m. sausio 19 d. prasidėjo Teisingumo Teismo posėdžiai. Jo metu prisiekė naujasis teisėjas iš Suomijos. Po to kelias dienas iš eilės kalbėjo Estijos atstovas B. Noldė. M. Römeris pabrėžė, kad šio atstovo samprotavimai yra platesni, laisvesnės vaizduotės, pakritikuodamas tai, kad Lietuvos delegacijai labiau patinka kazuistika⁴⁸. Artėjo eilė kalbėti ir Lietuvos atstovui A. Mandelštamui. Tačiau prieš tai Teismo pirmininkas J. G. Guerrero paprašė teisėjų aptarti keletą klausimų. Klausimai pasirodė nelabai reikšmingi, bet M. Römeris iškelė reikšmingesnį – tikslų Lietuvos ir Estijos viena kitos pripažinimo datos nustatymą. Šis klausimas galėjo būti svarbus, nustatant Estijos bendrovės teisių perėmimo klausimą. M. O. Hudsonas paklausė dėl Estijos bendrovės akcininkų asmeninės sudėties ir tautybės ar pilietybės klausimo bendrovės įsteigimo metu ir vėliau. Daugeliui teisėjų amerikiečio klausimas pasirodė teisiškai nesvarbus, tačiau C. Hurstas ir H. Fromageot pastebėjo, kad bendram bylos vaizdui moraliniu aspektu tai gali būti svarbu, galimai įžvelgiant spekuliacinius motyvus⁴⁹.

7.1. Pokalbiai su belgų teisėju

Prieš tęsiant ieškovių atstovų kalbas taip pat įvyko įdomus dalykas. Netikėtai viešbutyje po pusryčių į M. Römerį kreipėsi belgų teisėjas C. de Visscheris. Tai, kad nuolatinis Teisingumo Teismo teisėjas kreipėsi į teisėją *ad hoc*, buvo neįprasta, ypač pačioje bylos nagrinėjimo stadijos pradžioje. Jis atkreipė dėmesį į tai, kad kai tik sovietai turėdavo galimybę pasisakyti daugelyje užsienio bylų dėl buvusių Rusijos jurisdinčių asmenų, jie deklaruodavo, kad sovietų įstatymais ne tik nacionalizuojamas as-

⁴⁴ Michał Römer, *Dziennik 1938–1941* (1939 m. sausio 5 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 5.

⁴⁵ Michał Römer, *Dziennik 1938–1941* (1939 m. sausio 16 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 11.

⁴⁶ Michał Römer, *Dziennik 1938–1941* (1939 m. sausio 17 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 11.

⁴⁷ Michał Römer, *Dziennik 1938–1941* (1939 m. sausio 19 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 12.

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ Michał Römer, *Dziennik 1938–1941* (1939 m. sausio 21 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 13.

menų turtas, bet ir likviduojamas juridinio asmens statusas. O tai, pasak M. Römerio, prieštarauja estų tezėms. Belgas pastebėjo, kad Teismui būtų sunku aiškinti sovietinę teisę priešingai nei tai daro patys sovietai. Pabrėžė ir tai, kad būtų sunku Teismui logiškai užbaigti bylą pagal estų reikalavimus, nes taip būtų paneigta sovietų liaudies teisės autonomija. Dienoraščiuose pastebėta, kad tai naudinga Lietuvos pozicijai. Taip pat belgas atkreipė dėmesį į tai, kad Lietuva be reikalo remiasi koncesijos teze, nes carinėje Rusijoje įsteigta bendrovė buvo likviduota sovietinių dekretų dėl nacionalizacijos pagrindu. Taigi, apie jokią koncesiją nebuvo kalbos. Taip pat buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad kaltinimai, išreikšti preliminariose ekscipcijose, iš tikrųjų yra esminiai. Pabaigoje jis akcentavo, kad Teismas negali besąlygiškai laikytis Estijos reikalavimų linijos, nes tai jau būtų išėjimas už tarptautinės teisės ribų.

Dar neseniai abejojęs dėl galimybės, kad Teisingumo Teismas palaikys Lietuvos poziciją, po pokalbio su C. de Visscheriu M. Römeris pasijuto optimistiškiau. Taip pat teisėjas *ad hoc* pabrėžė, kad Teismas buvo atsargus, ypač dėl to, kad tarptautinės teisės ir jos organų funkcijos susverdėjusios ir nebuvo galima ignoruoti nacionalinės teisės autonomijos. Antraip, pasak teisėjo *ad hoc*, Teismas susikompromituotų ir susilpnintų savo vaidmenį tarptautiniame sambūvyje:

„[M]an susidarė įspūdis, kad teisėjai, ypač vyresni, labai jautriai reaguoja į šiuos svarstymus ir kad, visų pirma, jiems rūpi Teismo prestižas, kuris, kiek suprantu iš Visscherio žodžių, sutampa su šioje byloje Lietuvos ginama pozicija. Todėl bylos prognozėse esu linkęs būti optimistiškesnis.“⁵⁰

Visai netrukus belgų teisėjas vėl pakalbino Lietuvos teisėją. M. Römerio liudijimu, C. de Visscheris dar kartą paminėjo manantis, kad Teisingumo Teismas turėtų vengti gilintis į esminį klausimą dėl Estijos bendrovės tapatybės ir jos koncesijos teisių į siaurąjį geležinkelį bei apsiriboti ir surasti tinkamas išvadas preliminarinių Lietuvos pateiktų klausimų atžvilgiu, pateiktų ekscipcijų forma. Dienoraščių autorius padarė išvadą, kad apsiribojimas šiais klausimais tik suponuos teigiamą sprendimą Lietuvos atžvilgiu. Iš C. de Visscherio žodžių paaiškėjo, kad buvo planuojama atmesti Estijos skundą. M. Römeriui buvo įdomu, ar belgas išreiškė savo nuomonę, ar daugumos teisėjų nuomonę. Jam atrodė, kad daugumos. Be to, jo pastebėjimu, tarp teisėjų vyko bendravimas bylos klausimais, kuris buvo slepiamas nuo nacionalinių teisėjų⁵¹.

7.2. Teisingumo Teismo posėdžiai tęsiasi

7.2.1. Žodiniai valstybių atstovų pasisakymai⁵²

1939 m. sausio 24 d. *les plaidoiries orale* (žodiniai valstybių atstovų pasisakymai) stadijos metu kalbėjo Lietuvos atstovas A. Mandelštam. Dienoraščiuose M. Röme-

⁵⁰ Michał Römer, Dziennik 1938–1941 (1939 m. sausio 24 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 15

⁵¹ Michał Römer, Dziennik 1938–1941 (1939 m. sausio 30 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 18.

⁵² Dauguma procedūrinių bylos nagrinėjimo dokumentų galima rasti: LCVA, f. 383, ap. 8, b. 1124.

ris neapibūdino Estijos ir Lietuvos atstovų kalbos esmės, bet charakterizavo jų kalbas. Estijos atstovas B. Noldė buvo įtaigesnis, daugiau improvizavo, ne tik skaitė, bet ir kalbėjo, valdė balso toną, veido išraišką, gestus. O Lietuvos atstovas skaitė monotoniškai, pilkai. Nepaisant to, Lietuvos teisėjas pabrėžė, kad tokie brandžiai ir patyrusiai Teismo auditorijai svarbesni argumentai, o ne efektai. Valstybių atstovai dar kalbėjo ir sausio 26 dieną⁵³.

Kol vyko *les plaidoiries orale* stadija, M. Römeris rengė preliminarią nuomonę, nes artėjo pasikeitimo preliminariomis teisėjų nuomonėmis stadija (pranc. échange préliminaire des vues). Nacionalinis teisėjas labai laukė šios stadijos, laukė tiesioginio Teisingumo Teismo darbo ir momento, kada tiksliai paaiškės teisėjų nuomonės ir bus galima numatyti Teismo sprendimo perspektyvą⁵⁴. Tuo metu Lietuvos delegacija sunkiai dirbo, rinkdama medžiagą bibliotekoje ir pan. Buvo planuojamas ir priešiškinis, jeigu būtų patenkinti Estijos reikalavimai. Priešiškiniam turėjo vadovauti A. Tamošaitis. M. Römeris pastebėjo, kad 1932 m., nagrinėjant Klaipėdos krašto Statuto bylą, Lietuvos delegacija su juo bendravo dažniau⁵⁵.

7.2.2. Teisėjų pasikeitimas preliminariomis nuomonėmis

1939 m. vasario 1 d. prasidėjo teisėjų pasikeitimo preliminariomis nuomonėmis stadija. M. Römeris rašė:

„Pradedame nuomonių pasikeitimus, preliminarus slenkstis. Leisk man už jo neužkliūti. Tiesą sakant, esu neblogas mąstytojas. Pokalbiai su teisėju de Visscheriu suteikė ramybės ir paguodos. Ką Dievas duos – tas bus. Aš parengiau savo kalbą rytojaus posėdžiui. Joje svarstau abiejų lietuviškų ekscepcijų argumentus. Netvirtinu, kad tai būtinai ekscepcijos griežčiausia technine prasme. Tai gali būti esminiai gynybos argumentai, bet, mano nuomone, pagrįsti ir veiksmingi.“⁵⁶

Pasikeitimo preliminariomis nuomonėmis posėdis prasidėjo nuo to, kad Teisingumo Teismo pirmininkas pasiūlė apsiriboti Lietuvos ekscepcijų svarstymu, kurios birželį buvo prijungtos prie bylos, tačiau nebuvo atmetos, tik atidėtas jų svarstymas. O. Strandmanas ir V. van Eysingas išreiškė norą iš karto nagrinėti bylą. Tačiau pirmininkas buvo kategoriškas. Estų nacionalinis teisėjas O. Strandmanas ir suomis R. Erichas kategoriškai nepalaikė Lietuvos ekscepcijų, o C. de Visscheris ir M. O. Hudsonas pasisakė prieš estų poziciją. Pirmasis neminėjo Estijos bendrovės tapatybės klausimo, o antrasis pabrėžė, kad Estijos bendrovė nėra carinėje Rusijoje įsteigtos bendrovės teisių perėmėja ir apskritai estų ieškinys neturi pagrindo. Prieš lietuviškas ekscepcijas radikaliausiai pasisakė V. van Eysingas, pabrėždamas, kad estų reikalavimas visiškai teisėtas. R. Altamira y Crevea nebuvo toks kategoriškas. D. Negulesco atmetė pirmąją ekcep-

⁵³ Michał Römer, Dziennik 1938–1941 (1939 m. sausio 25 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 16; Römer Michał, Dienoraščių fragmentai (1939 m. sausio 27 d.). VUB RS, F. 75-MR22, l. 7.

⁵⁴ Michał Römer, Dienoraščių fragmentai (1939 m. sausio 27 d.). VUB RS, F. 75-MR22, l. 7.

⁵⁵ Michał Römer, Dziennik 1938–1941 (1939 m. sausio 29 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 17.

⁵⁶ Michał Römer, Dziennik 1938–1941 (1939 m. sausio 31 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 18.

ją, bet pritarė antrai dėl nacionalinių teisminių instancijų neišnaudojimo. H. Nagaoka išsakė priešingą nuomonę D. Negulesco išreikštai. Cheng Tien-Hsi pasakė, kad padarys išvadas, kai išklausus visų teisėjų. Tos dienos pasisakymai Lietuvos teisėjui paliko chaoso įspūdį⁵⁷.

Kitą dieną tęsėsi teisėjų nuomonių pasikeitimas. Pasak M. Römerio, H. Fromageot ir C. Hurstas buvo nuodugniai išanalizavę ne tik klausimus, susijusius su ekscepcijomis, bet ir įvairius bylos epizodus, nurodydami Estijos bendrovės teiginių dirbtinumą, apsimitinėjimą tuo, kuo ji nebuvo. M. J. Rostvorovskis pabrėžė valstybės viršenybės principą (lenk. *zasada zwierzchnictwa państwowego*), kuris kategoriškai reikalavo, kad tarptautinė jurisdikcija negali trukdyti valstybių vidaus teisei, kai susiklosčiusį konfliktą savarankiškai turi spręsti nacionaliniai teismai. Taigi, C. Hurstas ir M. J. Rostvorovskis visiškai palaikė Lietuvos ekscepcijas, o H. Fromageot susilaikė dėl antros ekscepcijos, tvirtindamas, kad remtis Lietuvos teismais nebebūtų prasmės, nes Valstybės Tarybos nuomonė ir 1934 m. kovo 16–26 d. Vyriausiojo Tribunolo sprendimas Jeglinas prieš Pirmąją kompaniją byloje, nors teoriškai nesudaro *rei iudicatae*, tačiau turėtų daryti įtaką nacionaliniams teismams. Taigi, nacionalinių teisminių institucijų išnaudojimas nebetenka prasmės. Liko išklausti Teismo pirmininko. Belaukdamas jo žodžio, teisėjas *ad hoc* paskaičiavo, kad kol kas balsai pasiskirstė po lygiai. Pirmininko balsas tokiu atveju būtų lemiamas. M. Römeris prisiminė, kad tokiu balsų pasiskirstymu priimtas Teisingumo Teismo sprendimas nėra geras dalykas, nes nacionalinio teisėjo balsas irgi tampa lemiamu. Jis akcentavo, kad Teismas siekia, kad priimant sprendimą daugumą sudarytų nuolatiniai Teismo teisėjai. J. G. Guerrero, pasak M. Römerio, vedinas oportunitizmo, pasisakė prieš pirmąją ekscepciją ir už antrąją. Situacija įstrigo. Buvo nuspręsta vėl diskutuoti kitą dieną dėl ekscepcijų, o paskui dėl Estijos bendrovės tapatybės. Nacionalinis teisėjas reziუმavo, kad ir vėl viskas liko neaišku ir chaotiška⁵⁸.

Pasikeitimas preliminarioriomis nuomonėmis tęsėsi. Teisėjas *ad hoc* pastebėjo, kad aiškėja logikos linija, t. y. Teisingumo Teismui negalima buvo leisti daryti kategoriškų ir ryžtingų pareiškimų dėl pačios bylos esmės, susijusios su sovietinės nacionalizacijos dekretais ir apskritai su Rusijos revoliucija, kurią Teismas norėjo nutylėti. Dienoraščių autorius pastebėjo ir kitą dalyką, kad pasibaigus antrai teisėjų pasikeitimo nuomonėmis dienai, C. de Visscheris į savo kabinetą pasikvietė estų nacionalinį teisėją. M. Römeris stebėjosi, apie ką galėjo kalbėti jiedu, kai C. de Visscheris prieštaravo visoms tezėms, kurias norėjo išsaugoti O. Strandmanas. Tai Lietuvos nacionaliniam teisėjui kėlė nerimą. Trečią teisėjų nuomonių pasikeitimo dieną O. Strandmanas paprašė žodžio ir visus apstulbindamas pareiškė, kad keičia savo nuomonę dėl antros Lietuvos ekscepcijos, pritardamas jai. Jis pabrėžė, kad taip daro dar ir dėl to, kad jam yra brangūs santykiai tarp Lietuvos ir Estijos, be to, dar priminė Lietuvos raštą, kuriame užtikrinta, jog, jei Estijos bendrovei nepavyktų laimėti bylos Lietuvos teismuose, tai Lietuva pasirėngusi tartis su Estija dėl galimo nuostolių atlyginimo Estijos bendrovei. Tada dienoraščių autorius suprato, ką galėjo pasakyti belgų teisėjas estų teisėjui *ad hoc*:

⁵⁷ Michał Römer, Dziennik 1938–1941 (1939 m. vasario 1 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 19.

⁵⁸ Michał Römer, Dziennik 1938–1941 (1939 m. vasario 2 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 19.

„<...> jei nebus pritarta lietuvių ekscepcijoms ir jei Teismas pradės nagrinėti bylą iš esmės, jis tikriausiai nepripažins Esimenos buvusios Rusijos akcinės bendrovės teisių perėmėja ir tada Esimena pralaimės bylą visiškai ir Esimena niekada negaus jokios kompensacijos. O jeigu bus pritarta antrai lietuvių ekscepcijai, tai reiškia, kad byla bus perduota Lietuvos teismams ir ji gali grįžti į Hagą, ir dėl šios priežasties Lietuva dar gali padaryti tam tikrų nuolaidų, tuo labiau, kad ji pati žadėjo siekti tokiu atveju kompromiso.“⁵⁹

M. Römeris dienoraščiuose tokį O. Strandmano veiksmažodį pavadino *coup de théâtre* ir *salto mortale*. Akivaizdu, kad gero įspūdžio jam tai nepadarė. Toks veiksmas, pasak jo, buvo padiktuotas baimės, pamačius, kad dauguma teisėjų nenoriai priėmė estų tezes. Kaip teisėjas, estas nesivadovavo jokiais teisiniais sumetimais, o tiesiog išskaičiavo naudingiausių Estijai variantą. M. Römeris įtarinėjo, kad toks estų teisėjo veiksmas nulėmė keistą proesiškų pažiūrų teisėjų situaciją, kadangi pats estų teisėjas nepalaikė Estijos tezių. Tačiau V. van Eysingas pareiškė, kad nepaisant O. Strandmano sprendimo, Teismas neturi vadovautis oportunistinio svarstymais ir turi veikti kaip teisminė, o ne diplomatinė institucija. C. de Visscheris bandė ginti estų teisėją. Apskritai Lietuvos teisėjas *ad hoc* pastebėjo, kad belgas ėmė vadovauti esto individualios notos rengimui. Posėdžio metu M. Römeris pritarė V. van Eysingo nuomonei dėl teisiinių motyvų būtinumo priimant sprendimą, taip pat kalbėjo apie antrą Lietuvos ekscepciją, atsižvelgdamas į H. Fromageot argumentacijos dalį, kurioje jis suabejojo nacionalinių teismų neišnaudojimo institutu, manydamas, kad jie bus paveikti Valstybės Tarybos nuomonės ir Vyriausiojo Tribunolo sprendimo Jeglino byloje. Lietuvos teisėjas pabrėžė, kad iš anksto kaltinti Lietuvos teismus nešališkumu nepriimtina, tai net įžeidžiantis suverenią valstybę ir jos teismus teiginys, tai prielaida to, kas vadinama teisingumo paneigimu, o tai galima konstatuoti ne *á priori*, o *á posteriori*. Dienoraščių autorius užsiminė, kad šis jo įsikišimas paveikė tinkamai, nes H. Fromageotas pakeitė savo poziciją⁶⁰. Įvyko bandomasis balsavimas dėl antros lietuvių ekscepcijos ir paaiškėjo, kad dabar jau devyni teisėjai ją palaikė (M. Römeris, O. Strandamas, C. de Visscheris, Cheng Tien-Hsi, D. Negulesco, H. Fromageotas, M. J. Rostvorovskis, C. Hurstas ir J. G. Guerrero), o penki – ne (R. Erichas, M. O. Hudsonas, H. Nagaoka, V. van Eysingas ir R. Altamira y Crevea). Lietuvos teisėjas džiaugėsi dėl padidėjusio balsų skaičiaus, bet numanė, kad to pasekmė gali būti balsų sumažėjimas dėl pirmos Lietuvos ekscepcijos. Tačiau galiausiai dienoraščių autorius konstatavo, kad net jeigu bus atmetos abi ekscepcijos, Lietuvos pralaimėjimo nebūtų, nes buvo įsitikinęs, kad dauguma teisėjų atmetę pagrindinį skundą. Taip baigėsi teisėjų pasikeitimo preliminariomis nuomonėmis stadija. Dabar jie turėjo parengti individualias notas.

⁵⁹ Michał Römer, Dziennik 1938–1941 (1939 m. vasario 3 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 20.

⁶⁰ Vėliau viename iš priėmimų susitikęs D. Negulesco, išgirdo iš jo sveikinimo žodžius dėl šio įsikišimo, įvardydamas jį protestu, išreikštu vardan pagarbus valstybės teismams. Tokį elgesį rumunų teisėjas įvardijo pateisinančiu nacionalinių teisėjų institutu. Žr.: Michał Römer, Dziennik 1938–1941 (1939 m. vasario 6 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 21.

7.2.3. Individualios notos⁶¹ ir klausimyno svarstymas

Iš pradžių kiek liūdėjęs dėl D. Anzilotti nedalyvavimo bylos nagrinėjime M. Römeris padarė išvadą, kad tai buvo naudinga. Jo nuomone, italų teisėjas būtų puolęs Lietuvos ekscepcijas, pateikdamas tvirtus teisinius argumentus, kuriais būtų įrodinėjęs ekscepcijų ne preliminarų pobūdį, o jas kaip materialinės gynybos priemones. M. Römerio pastebėjimu, kiti teisėjai neižvelgė šios subtilybės. Teisėjo *ad hoc* nuomone, toną viskam nustatė belgų teisėjas, kurio kalba reikšmingai paveikė tolesnius svarstymus⁶².

Rengdamas savo individualią notą, M. Römeris pabrėžė, kad pripažino abi Lietuvos ekscepcijas ir padarė išvadą, kad į jas reikia atsižvelgti. Notoje Lietuvos teisėjas neužsiminė apie procedūrinio lygmens klausimą – ar Lietuvos pateiktos ekscepcijos yra preliminarus pobūdžio, ar veikia esminės gynybos priemonės. Tai buvo ir D. Anzilotti, ir M. O. Hudsono tezė. M. Römeris prisipažino, kad jam kaip nacionaliniam teisėjui šis klausimas nėra svarbus, tuo labiau, kad ir kiti teisėjai nenorėjo kelti šios abejonės⁶³.

Gavęs individualias kitų teisėjų notas, Lietuvos teisėjas padarė išvadą, kad teisėjų mintys raštu buvo panašios į išsakytas dalijantis preliminariais nuomonėmis. Iš pradžių jis perskaitė šešias notas. Nutiko taip, kaip ir manė teisėjas *ad hoc*: mažėjo tų, kurie palaikė pirmą ekscepciją. Palaikė ją M. J. Rostvorovskis, H. Nagaoka, C. de Vischeris ir M. Römeris. Antrą ekscepciją palaikė M. J. Rostvorovskis, Cheng Tien-Hsi, C. de Visscheris ir M. Römeris. H. Nagaoka ir R. Erichas nebuvo kategoriški dėl antros ekscepcijos. M. Römerio nuomone, pagrindinis klausimas, susijęs su pirmą ekscepcija, buvo tas, ar ji turėjo būti dabar atmeta, ar neliečiama kaip susijusi su bylos esme, atsižvelgiant į galimybę grąžinti bylą atgal į Teisingumo Teismą po to, kai ji bus išnagrinėta Lietuvos teismuose. Bet kuriuo atveju, dienoraščių autorius teigė, kad tik pritarimas antrai ekscepcijai jau būtų Lietuvos laimėjimas, nors tai ir nebuvo taip naudinga Lietuvai kaip pritarimas pirmai ekscepcijai. Vis dėlto pritarimą antrai ekscepcijai M. Römeris vertino kaip gelbstintį Lietuvos teismų prestižą⁶⁴.

Kitą dieną dienoraščių autorius perskaitė C. Hursto, H. Fromageot, O. Strandmano, M. O. Hudsono, R. Altamira y Crevea, J. G. Guerrero, D. Negulesco, V. van Eysingo pastabas. Jis pastebėjo, kad šio nota „piktybiškiausia forma nukreipta prieš Lietuvą, šimtu procentų proestiška“⁶⁵. Tačiau tokia kategoriška nota buvo vienintelė. M. Römeris buvo įsitikinęs, kad taip radikalai Teismas niekaip negalėtų formuoti savo sprendimo, net jei būtų nusiteikęs proestiškai. Pačia įtikinamiausia nota Lietuvos teisėjas laikė M. O. Hudsono, kuris stipriai palaikė visas Lietuvos gynybos tezes, tačiau, jo supratimu, ekscepcijos, kurių argumentams jis visiškai pritarė, jam neatrodė preliminarios. Amerikiečių teisėjas kategoriškai nurodė, kad Estijos bendrovė nėra carinėje Rusijoje įsteigtos įmonės teisių perėmėja ir neturi jokių teisių į geležinkelį Panevėžys–Saldutiškis. M. Römerio nuomone, amerikiečio notoje pateikti argumentai galėjo būti puiki pagal-

⁶¹ Individualias notas galima rasti: LCVA, f. 383, ap. 8, b. 1111.

⁶² Michał Römer, Dziennik 1938–1941 (1939 m. vasario 5 d.). VUB RS, F. 75-MR12, I. 21.

⁶³ Michał Römer, Dziennik 1938–1941 (1939 m. vasario 6 d.). VUB RS, F. 75-MR12, I. 21.

⁶⁴ Michał Römer, Dziennik 1938–1941 (1939 m. vasario 8 d.). VUB RS, F. 75-MR12, I. 22.

⁶⁵ Michał Römer, Dziennik 1938–1941 (1939 m. vasario 9 d.). VUB RS, F. 75-MR12, I. 23.

ba galimam Lietuvos teismų sprendimui, jeigu bus pritarta antrai lietuvių ekscipcijai. Iš visų notų M. Römeris padarė išvadą, kad galutiniame variante, ko gera, bus atsižvelgta į antrą ekscipciją, pirmoji bus atmesta kaip preliminarai. Po to, kai buvo surašytos teisėjų individualios notos, Teismo pirmininkas pateikė klausimyną diskusijoms. M. Römeris rašė:

„[T]aigi nuo rytojaus vėl darbas posėdyje. Be abejonės, teisėjų svarstymai įdomūs – kartais galima tiesiog mėgautis dialektikos subtilumu ir teisinės logikos tikslumu, nors ne visi Hagos tribunolo teisėjai yra tokie teisinio samprotavimo virtuozai. Pats Guerrero prezidentas, Altamira, net gerai nusiteikę Negulesco, Chong, Nagaoka, Erich – toli gražu nėra meistrai ir sunku juos priskirti prie pirmųjų teisininkų pasaulyje. Drąsūs neabejotinai yra sero Cecilo Hursto, Hudsono, ypač van Eysingo protai, tačiau dabartinėje teisėjų sudėtyje virtuoziščiausias yra vienas de Visscheris, o kitas, kuris nedalyvauja, yra Anzilotti. Be to, teisėjų susitikimai ir debatai yra įdomūs, nes juose yra azartas. Bet jie labai vargina ir jautiesi išsekęs po tokios dienos darbų.“⁶⁶

1939 m. vasario 10 d. įvyko teisėjų posėdis, skirtas klausimynui svarstyti. Tai buvo lemiamą, nes buvo balsuojama dėl kiekvieno klausimyno punkto. Posėdžio pradžioje C. de Visscheris ir M. O. Hudsonas išreiškė Lietuvos teisėjui dėkingumą už individualią notą, kurią, pasak jų, jie perskaitė su malonumu ir laikė tobula. M. Römeriui buvo malonu, ypač išgirsti tai iš tų teisėjų, kuriuos gerbė ir vertino. Pirmuoju klausimu buvo siekta išsiaiškinti, ar pirma Lietuvos ekscipcija, pagrįsta principu, kad tam, kad valstybė galėtų apginti privataus asmens interesus, tas asmuo turi priklausyti tai valstybei, kai kyla žala, kurią patyrė skundą parašiusi valstybė, ir teigdama, kad šiuo atveju Estijos bendrovės priklausomybės tariamos žalos padarymo metu nebuvo, todėl Estija neturėjo teisės inicijuoti šios bylos prieš Lietuvą tarptautiniu lygmeniu, gali būti pripažinta neįvertinus daugelio klausimų, susijusių su ginču iš esmės. C. de Visscheris pateikė dar vieną klausimą – ar tariamo Estijos skunde suformuluoto pažeidimo momentas buvo Lietuvos geležinkelių perėmimo momentas, įvykęs 1919 m., kai Estijos bendrovė dar neegzistavo, ar momentas, kai Lietuva atsisakė reaguoti į Estijos bendrovės skundą. Teisėjai balsavo ir devyniais balsais prieš penkis nusprendė, kad tas momentas yra 1919 m. Tarp šių devynių teisėjų buvo ir V. van Eysingas su R. Erichu, nes jiems tariamos žalos momento klausimas nebuvo svarbus, kadangi jie laikėsi Estijos bendrovės teisių perėmimo principo, kuris panaikino pačios taisyklės taikymą, pagal kurią priklausymas Estijai buvo nenutrūkstamas rusiškajai teisinio subjektiškumo tęsinys. Dėl pirmo klausimo dauguma teisėjų nusprendė, kad negalima spręsti dėl pirmos ekscipcijos, neišsprendus kai kurių esminių bylos klausimų. Tam priešinosi keturi – M. Römeris, M. J. Rostvorovskis, C. de Visscheris ir R. Erichas. Taip, pasak Lietuvos teisėjo, buvo „palaidota“ pirma ekscipcija, bent jau kaip preliminarai⁶⁷.

Po to pradėta diskutuoti dėl antros ekscipcijos. Dauguma teisėjų pritarė šiai ekscipcijai. Niekas nepritarė tam, kad Valstybės Taryba šiuo klausimu jau buvo pareiš-

⁶⁶ Römer, *supra note*, 65.

⁶⁷ Michał Römer, *Dziennik 1938–1941* (1939 m. vasario 10 d.). VUB RS, F. 75-MR12, I. 23.

kusi nuomonę, taip pat Vyriausiam Tribūnole išspręsta Jeglino byla. Trys teisėjai – V. van Eysingas, R. Erichas, R. Altamira y Crevea – apskritai nepalaikė antros ekscepcijos, nes, jų nuomone, šioje situacijoje negalioja visų nacionalinių teisinių priemonių išnaudojimo taisyklė, nes Lietuva, prisijungdama prie Teisingumo Teismo, prarado šią galimybę. Estų nacionalinis teisėjas balsavo kartu su prolietuviška dauguma⁶⁸.

Daugiau klausimų nebuvo užduota. Tačiau liko atviri tam tikri Teisingumo Teismo procedūriniai klausimai, kadangi Teisingumo Teismo Statuto 62 straipsnyje preliminari ekscepcija nebuvo aiškiai apibrėžta. Ją bandė apibrėžti ir D. Anzilotti dar 1938 m. birželio mėnesį pateiktoje nuomonėje, ir M. J. Rostvorovskis, ir M. O. Hudsonas. C. de Visscheris pastebėjo, kad tarptautinė jurisdikcija dar tokia jauna, kad dabartiniame etape ji neturėtų aiškinti savo procedūrų uždromis formulėmis (lenk. *w formułach zamkniętych*). Išvada nebuvo padaryta. M. Römeris pastebėjo tam tikrų netitikimų ir teisėjų nepatogumo dėl to, kad 1938 m. birželį pirmos ekscepcijos nagrinėjimas jau buvo atidėtas. Lietuvos teisėjas prisipažino, kad tame posėdyje vengė kalbėti, nes tai buvo Teismo procedūrų klausimo, o ne geležinkelio Panevėžys–Saldutiškis bylos aptarimas⁶⁹.

Posėdžio metu buvo apsispręsta sudaryti Teisingumo Teismo sprendimo parengimo redakcinę komisiją. Ją turėjo sudaryti trys teisėjai – vienas Teismo pirmininkas, o kiti – teisėjų kolegijos renkami Teismo teisėjai. Buvo atrinkti C. Hurstas ir H. Fromageot⁷⁰.

Belaukdamas redakcinės komisijos parengto sprendimo projekto, M. Römeris svarstė, ar jam reikia pateikti atskirąją nuomonę dėl pirmos ekscepcijos preliminarus pobūdžio. Jis jau žinojo, kad tai padarys M. J. Rostvorovskis ir C. de Visscheris, kurie buvo didžiausi Lietuvos pozicijos šalininkai. Lietuvos teisėjas svarstė, kad to nedarys, nes nenorėjo kištis į Teisingumo Teismo procedūrų aiškinimą, taip pat ir todėl, kad sprendimas dėl pirmos ekscepcijos reikalavo atsakyti į klausimus, kuriuos buvo iškėlęs ir aršiai gynęs V. van Eysingas, ypač dėl nuo Rusijos atsiskyrusių valstybių paveldėjimo teisių. Nors M. Römeris manė, kad teisių perėmimo nėra, vis dėlto tai buvo teisių perėmimo apibrėžties klausimas. Teisėjas *ad hoc* užsiminė ir apie estų teisėją, kuris atrodė labai prislėgtas, nes jam teko nepritarti Estijos oficialiai pozicijai, gintai jos atstovo. Jis vis kalbino Lietuvos teisėją, kad šis kaip nors paveiktų Lietuvos Vyriausybę, kad ši padarytų kompromisą ir kad Estijos bendrovei nereiktų kreiptis į nacionalinius Lietuvos teismus. Dienoraščių autoriaus nuomone, Lietuvos Vyriausybė tikrai galėjo padaryti tam tikrų nuolaidų ypač tų Estijos bendrovės akcininkų atžvilgiu, kurių akcijos perimtos iš buvusios carinėje Rusijoje įsteigtos įmonės⁷¹.

7.2.4. Sprendimo projektas

Kai Lietuvos teisėjas perskaitė sprendimo projektą, pastebėjo, kad reikia padaryti keletą faktinių pataisų. Projekto argumentacija dėl pirmos ekscepcijos M. Römeriui

⁶⁸ Römer, *supra note*, 67.

⁶⁹ Michał Römer, *Dziennik 1938–1941* (1939 m. vasario 11 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 24.

⁷⁰ *Ibid.*

⁷¹ Michał Römer, *Dziennik 1938–1941* (1939 m. vasario 12 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 24.

pasirodė labai silpna, neįtikinanti nei tų, kurie palaiko ją, nei tų, kurie buvo už jos atmetimą⁷². Taigi, M. Römeris skyrė laiko pastabų surašymui. Iš viso jis parašė aštuonias pastabas ir pataisymus. Šeši iš jų buvo susiję su nedideliais faktų pataisymais. Paskutiniai du, jo nuomone, buvo svarbesni. Viena buvo susijusi su Estijos skunde suformuluoto pažeidimo momentu. Nacionalinis teisėjas norėjo, kad sprendimo konstatuojamoje dalyje matytųsi teisėjų svarstymų platesnis kontekstas. Antra pastaba Lietuvos teisėjas norėjo paprašyti, kad sprendime matytųsi teisėjų balsavimo rezultatai dėl abiejų ekscepcijų. Beanalizuodamas sprendimo projektą, M. Römeris pastebėjo įdomią tendenciją, turbūt atsitiktinę: ir nagrinėjant Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo bylą, ir geležinkelio Panevėžys–Saldutiškis bylą, labiausiai Lietuvos poziciją palaikė lenkų ir belgų teisėjai. 1932 m. lenkas M. J. Rostvorovskis ir belgas E. Rolin-Jaequemynas, o 1939 m. tas pats lenkas ir belgas C. de Visscheris, pakeitęs mirusį E. Rolin-Jaequemynsą. Maža to, labiausiai besipriešinę Lietuvos pozicijai abiejose bylose buvo olandas ir ispanas – V. van Eysingas ir R. Altamira y Crevea⁷³.

Vėliau buvo atsiųstas dar vienas sprendimo projektas, kuris buvo iš naujo parengtas po pirminės teisėjų apžvalgos⁷⁴. 1939 m. vasario 18 d. įvyko sprendimo projekto svarstymas. Pasak M. Römerio, daugiausia turinio ir redagavimo prasme pataisymų ir pakeitimų padarė M. O. Hudsonas. Projekto svarstymas vyko taip: tekstą skaitė Teismo greffier, teisėjai galėjo pateikti savo pastabas po kiekvieno sakinio ar pastraipos, Teismo pirmininko pavaduotojas pranešdavo, kur ir kodėl buvo padarytos pataisos, kodėl neatsižvelgta į vieną ar kitą pataisą ir pan. M. Römerio pasiūlymui įtraukti į sprendimą diskusijas dėl kilusios žalos momento nebuvo pritarta, nes tai buvo nepatogu, kadangi tai pateisintų pirmą ekscepciją. M. Römeris pradėjo rimtai mąstyti apie *votum separatum* dėl pirmos ekscepcijos. M. J. Rostvorovskis pasiūlė jam prisijungti prie jo ir C. de Visscherio atskiros nuomonės. Lietuvos teisėjas suprato, kad gali atrodyti nepatraukliai nacionalinio teisėjo atskiroji nuomonė, kad tai gali suvaržyti nuolatinius teisėjus. Jis paklausė C. de Visscherio, ką jis apie tai galvoja. Belgas pritarė, tačiau pasiūlė teisėjui *ad hoc* prisijungti prie M. J. Rostvorovskio ir C. de Visscherio atskiros nuomonės deklaracijos forma, kad neatrodytų, jog nuolatiniai teisėjai yra nesavarankiški ir susiję su nacionaliniu teisėju. Taigi, Lietuvos teisėjas nusprendė pateikti deklaraciją, kurioje jis išreikš pritarimą M. J. Rostvorovskio ir C. de Visscherio atskirai nuomonei: „<...> tai bus geriau šiuo klausimu nei mano atskiroji nuomonė“⁷⁵.

1939 m. vasario 20 d. toliau tęsėsi sprendimo projekto svarstymas. Rezoliucijoje buvo minima tik antra ekscepcija ir dėl to skundas paskelbtas nepriimtiniu (pranc. *irrecevable*). Sprendimo motyvų turinyje Teisingumo Teismas padarė išvadą, kad pirmą ekscepciją nėra preliminarai ir, norint ją išnagrinėti, reikia nustatyti pačios bylos esmę. Taip pirmasis sprendimo projekto svarstymas baigėsi. Dešimt teisėjų prieš keturis pritarė tokiam sprendimo projektui. Nepritarė V. van Eysingas, R. Altamira y Crevea, M. O. Hudsonas ir R. Erichas. M. Römerio pastebėjimu, tik trys iš jų buvo kategoriškai

⁷² Michał Römer, Dziennik 1938–1941 (1939 m. vasario 14 d.). VUB RS, F. 75-MR12, I. 25.

⁷³ Michał Römer, Dziennik 1938–1941 (1939 m. vasario 15 d.). VUB RS, F. 75-MR12, I. 26.

⁷⁴ Michał Römer, Dziennik 1938–1941 (1939 m. vasario 17 d.). VUB RS, F. 75-MR12, I. 27.

⁷⁵ Michał Römer, Dziennik 1938–1941 (1939 m. vasario 18 d.). VUB RS, F. 75-MR12, I. 27.

proestiški, o M. O. Hudsonas buvo kategoriškas estų pozicijos priešininkas, tačiau jis ekscepcijų nelaikė preliminariomis. Lietuvos teisėjas nujautė, kad šie teisėjai pateiks atskiras nuomones. Buvo įsitikinęs, kad J. G. Guerrero, C. Hurstas, H. Fromageot, D. Negulesco, H. Nagaoka, Cheng Tien-Hsi ir O. Strandmanas pritaris sprendimui be jokių išlygų⁷⁶.

Vasario 21 d. C. de Visscheris atnešė jo paties redaguotą *votum separatum* M. Römeriui, kad šis susipažintų prieš tai nei bus surašyti sprendimo motyvų teiginiai ir išvados dėl pirmos Lietuvos ekscepcijos nepripažinimo preliminaria. Lietuvos teisėjui atskiroji nuomonė patiko, tačiau jis pastebėjo, kad tikėjosi iškalbingsnio teksto. Tada teisėjas *ad hoc* parašė trumpą deklaraciją, kuria pareiškė, kad prisijungia prie šios atskiros nuomonės. Be to, kaip M. Römeris ir numanė, paaiškėjo, kad, be bendros C. de Visscherio ir M. J. Rostvorovskio nuomonės, atskiras nuomones dar pateikė V. van Eysingas, R. Erichas ir M. O. Hudsonas. Olandų ir suomių teisėjų nuomones Lietuvos teisėjas įvardijo proestiškomis, o amerikiečių teisėjo – užimančia kategoriškiausią proletuvišką poziciją. Ispanų teisėjas deklaravo, kad jis nepritaria sprendimui – nei konstatuojamai, nei rezoliucinei sprendimo dalims⁷⁷.

1939 m. vasario 22 d. įvyko paskutinysis ir antrasis sprendimo projekto svarstymas. Projektas jau nebebuvo skaitomas garsiai, tik nurodant puslapius, kuriuose buvo padaryti redakciniai pakeitimai. Kiekvienas iš teisėjų ir toliau galėjo pateikti savo pastabas. Teisėjai naudojo šia proga. M. Römeris taip pat pateikė pastabą dėl sprendimo rezoliucijos formuluočių. Jo prašymu vietoj formuluočių „antra lietuviška eskcepcija“ sakinyje „pareiškia, kad antrasis Lietuvos prieštaravimas yra preliminarus ir pagrįstas...“ būtų įrašyti žodžiai „Lietuvos prieštaravimas dėl nepasinaudojimo visomis vidaus teisės suteiktomis priemonėmis...“. Šis Lietuvos teisėjo pastebėjimas buvo priimtas⁷⁸. M. Römerio nuomone, jo pasiūlymas padarė sakinį išraiškingesnį ir patikslino eskcepcijos principą.

M. O. Hudsono prašymu iš to sakinio buvo pašalinti žodžiai „preliminarus ir.“ ir liko tik „yra pagrįstas“. Sprendimo tekstas pagaliau buvo patvirtintas tuo pačiu balsavimo rezultatu kaip ir 1939 m. vasario 20 d. vykusio svarstymo metu – dešimčia teisėjų balsų prieš keturis. Taigi, sprendimas su keturiomis atskiromis nuomonėmis buvo pateiktas spausdinti prancūzų ir anglų kalbomis. Teismo pirmininkas pranešė, kad sprendimo skaitymas įvyks 1939 m. vasario 28 d. 15 val. 30 min.⁷⁹

7.2.5. Sprendimo paskelbimas ir po jo

Kitą dieną vėl įvyko teisėjų susitikimas, kuriame buvo patvirtinti bylos nagrinė-

⁷⁶ Michał Römer, Dienoraščių fragmentai (1939 m. vasario 20 d.). VUB RS, F. 75-MR22, I. 6.

⁷⁷ Michał Römer, Dienoraščių fragmentai (1939 m. vasario 21 d.). VUB RS, F. 75-MR22, I. 6.

⁷⁸ M. Römerio pasiūlymas pažodžiui atkartotas rezoliucinėje Teismo sprendimo dalyje: „<...> l'exception lithuanienne concernent len non épuisement des recours internes <...>“. Žr.: Permanent Court of International Justice. Series A/B. Judgment of February 28th, 1939 The Panevezys–Saldutiškis Railway Case. Fascicule No. 76. <https://www.icj-cij.org/public/files/permanent-court-of-international-justice/serie_AB/AB_76/01_Panevezys-Saldutiškis_Arret.pdf> .

⁷⁹ Michał Römer, Dziennik 1938–1941 (1939 m. vasario 22 d.). VUB RS, F. 75-MR12, I. 29.

jimo posėdžių protokolai. Šio susitikimo metu Teismo pirmininkas pasakė padėkos ir atsisveikinimo žodžius nacionaliniams estų ir lietuvių teisėjams. J. G. Guerrero žodžiai apie nacionalinius teisėjus, dėl kurių buvo akcentuota tik faktinė informacija, kurią pateikia teisėjai *ad hoc*, ir tik tuo buvo pabrėžtas jų naudingumas, įskaudino M. Römerį. Jo nuomone, Lietuvos nacionalinio teisėjo įsikišimai į bylos nagrinėjimą buvo kur kas naudingesni nei to paties Teismo pirmininko:

„[D]augiausia jie gali manyti, kad tam tikras šių *ad hoc* teisėjų vertinimo trūkumas yra tam tikras jų šališkumas. Tai yra tiesa. Tačiau dėl techninės teisinio bendradarbiavimo vertės esu tvirtai įsitikinęs, kad mano asmeniniai pastebėjimai ir įsikišimai, kartais veiksmingi, o kartais ne, apskritai buvo verti daug daugiau nei paties Guerrero, todėl mano griežtai teisinis bendradarbiavimas taip pat buvo naudingas.“⁸⁰

Vis dėlto J. G. Guerrero žodžiai nesunaikino gerų M. Römerio prisiminimų apie Teisingumo Teismą. Jis tarė iškilmingus, pilnus mandagumo atsisveikinimo žodžius Teismo teisėjams, akcentuodamas, kad Teismo teisėjai atlieka unikalias pasaulyje teisines pareigas – pozityviosios tarptautinės teisės aiškinimą, siekiant šią teisę įtraukti į santykius tarp tautų. Savo kalboje Lietuvos teisėjas pabrėžė, kad Teismas pozityviai tarptautinei teisei suteikia stilių, sistemina ją, nustatydamas teisės principus, tokiu būdu kartu dalyvaudamas tarptautinės teisės kūrimo procese. Teisėjas *ad hoc* savo kalboje pabrėžė, kad šis darbas yra didžiausios svarbos žmonijos socialinėje civilizacijoje:

„Aš visada prisiminsiu, kad šiame darbe dalyvavau tiesiogiai, kad sutikau vertiną žmonių, nusipelnusių civilizacijai ir žmonijai, kad man teko garbė būti tarp jų, ir man bus malonu papasakoti savo kolegoms savo šalyje, savo studentams ir įpėdiniams. Iš Hagos pasiimu gražią savo gyvenimo prisiminimų atvirutę. Atsisveikinu su Jumis, mieli kolegos, ir išeinu.“⁸¹

Estijos teisėjas taip pat tarė atsisveikinimo žodį. Posėdis baigėsi. Prie M. Römerio priėjo C. de Visscheris, kuris nuoširdžiai išreiškė didžiulį Lietuvos teisėjo grynai teisinio bendradarbiavimo įvertinimą. Teisėją *ad hoc* tai labai pamalonino⁸². Po to pasigirdo kalbą apie tai, kad C. de Visscheris palaikytų M. Römerio kandidatūrą, jam galimai kandidatuojant į Tarptautinės teisės institutą, kuriam priklausė žinomiausi pasaulio teisininkai ir kurių Lietuvos teisėjas laikė Tarptautinio Teismo teisėjų aplinka. „elitiniu klubu“^{83,84}. Taip pat buvo toliau tęsiamos kalbos apie galimą M. Römerio kandidatavimą

⁸⁰ Michał Römer, Dziennik 1938–1941 (1939 m. vasario 23 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 30.

⁸¹ *Ibid.*

⁸² *Ibid.*

⁸³ Michał Römer, Dziennik 1938–1941 (1939 m. vasario 25 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 31; Michał Römer, Dienoraščių fragmentai (1939 m. sausio 27 d.). VUB RS, F. 75-MR22, l. 7.

⁸⁴ Greičiausiai turimas galvoje 1873 m. Belgijoje įsteigtas institutas. Aut. past.

į Teisingumo Teismą artėjančiuose teisėjų rinkimuose⁸⁵.

Mąstydamas apie bylą ir lygindamas ją su Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byla, M. Römeris pripažino, kad šiuo atveju tokio pasipriešinimo ir aštrumo nebuvo, kaip 1932 m. nagrinėjant Klaipėdos klausimus. V. van Eysingas nebuvo toks nuoseklus ir aršus, koks buvo 1932 m., be to, Panevėžio–Saldutiškio geležinkelio byloje nedalyvavo D. Anzilotti, kuris galėjo bylos baigtį pakreipti kita linkme. Maža to, Estijos teisėjas *ad hoc* pakeitė savo mąstymo kryptį, o dėl to kai kurie teisėjai irgi pakeitė savo požiūrį⁸⁶.

1939 m. vasario 28 d. Teisingumo Teismo pirmininkas perskaitė sprendimą Panevėžio–Saldutiškio geležinkelio byloje ir įteikė sprendimo kopijas Lietuvos ir Estijos atstovams. Kiekvienas teisėjas taip pat gavo po egzempliorių. Įdomu tai, kad tą dieną su juo labai gražiai ir šiltai, be kanceliarinio oficialumo bendravo Teismo pirmininkas. Paaiškęs, kad tikėtasi, jog Lietuva palaikys jo kandidatūrą 1939 m. vykšančiuose rinkimuose į Teismo teisėjus. Tokia žinutė buvo perduota rumunų teisėjo. M. Römeris atsakė, kad jis apie tai būtinai užsimins Lietuvos Vyriausybei⁸⁷.

Kitą dieną M. Römeris susitiko italų teisėją D. Anzilotti. Jiedu šnektelėjo ir apie bylą. Italas nebuvo ekscepcijų šalininkas. Jis, kaip ir V. van Eysingas, manė, kad turėjo būti įvertinta ir pirma ekscepcija, kurios preliminarus pobūdis buvo atmestas, bet neįvertinti argumentai. Pasak italo, tai pastato Estiją į keistą padėtį ir net gali pakenkti Teisingumo Teismo sprendimų priėmimo metodams. Toliau M. Römeris pasakojo, kodėl kadangi buvo pripažinta, kad Estijos bendrovė pirmiausia turi išnaudoti Lietuvos teismo procedūras ir Lietuvos teismų teisingumo paneigimo atveju ji gali pateikti skundą Teisingumo Teismui, tai, atsižvelgiant į pirmos ekscepcijos argumentą, kuriuo Estijai paneigiama teisė rūpintis Estijos bendrovės byla, remiantis tuo, kad tariamai neteisėtos Lietuvos veikos padarymo metu nukentėjusi bendrovė buvo ne estų, gali atsitikti taip, kad, kai Estija bus išnaudojusi Lietuvos teismų instancijas ir kreipsis į Teisingumo Teismą, jis konstatuos, jog ji apskritai neturi teisės rūpintis šiuo interesu. Šiandienos sprendime Teismas tai nutylėjo, nors toks argumentas buvo pateiktas pirmoje lietuviškoje ekscepcijoje. Toliau D. Anzilotti mąstė taip: jei Teismas, antrą kartą Estijai kreipusis į jį, pritarš šiam argumentui, Estija be reikalo patirs antrosios procedūros išlaidas. M. Römeris pritarė, kad procesinis metodas buvo ydingas. Taip manė ir V. van Eysingas, dėl šios nuomonės susipriešinęs su Teismo pirmininku ir dėl to pakeitęs savo pareiškimą. Dienoraščių autorius toliau kritikavo Teismo pasisakymą dėl pirmos ekscepcijos: Teismas motyvuose išdėstė daug klausimų, kuriuos sukėlė susiklostęs ginčas ir kurie susiję su bylos esme, bet nepaaškino, kodėl jis tų klausimų nenagrinėjo⁸⁸. Taigi, M. Römeris pažymėjo, kad Teismo sprendimas dėl pirmos ekscepcijos liko mįslingas ir kad tai buvo išspręsta ne argumentais, o nusiteikimu, kad Lietuvai nepriklausytų visapusiška pergalė ir kad reikalas liktų visam laikui sustabdytas⁸⁹.

⁸⁵ Apie tai skaityti žurnalo „Logos“ numeriuose 112, 113, 114, 115. Šiuose numeriuose bus atspausdintas straipsnio autorės keturių straipsnių ciklas „Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byla M. Römerio dienoraščiuose“.

⁸⁶ Michał Römer, Dienoraščių fragmentai (1939 m. vasario 26 d.). VUB RS, F. 75-MR22, l. 7.

⁸⁷ Michał Römer, Dziennik 1938–1941 (1939 m. vasario 28 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 32.

⁸⁸ Michał Römer, Dienoraščių fragmentai (1939 m. kovo 1 d.). VUB RS, F. 75-MR20, l. 8.

⁸⁹ *Ibid.*

8. Grįžus į Lietuvą

Grįžęs į Lietuvą, M. Römeris dalyvavo įvairiuose susitikimuose, kuriuose pasakojo apie geležinkelio Panevėžys–Saldutiškis bylos nagrinėjimą. Jam teko kalbėti konfidencialiame teisininkų ir Užsienio reikalų ministerijos atstovų susirinkime, kuriame jis pristatė bylą ir komentavo sprendimą⁹⁰. Teko kalbėti ir Ministrų Tarybos posėdyje, kuriame dalyvavo ne tik ministrai, viceministrai, bet ir Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas L. Ciplijauskas, Klaipėdos skyriaus pirmininkas J. Danauskas, buvęs ministras pirmininkas J. Tūbelis, Užsienio reikalų ministerijos juriskonsultai, Valstybės Tarybos pirmininkas B. Masiulis, visa šios bylos Lietuvos delegacijos grupė. Taryboje Lietuvos teisėjas pasakojo dvi valandas ir baiminosi, kad gal pernelyg detalai pasakojo, nes daug klausytojų nebuvo teisės profesionalai ir galėjo nesuprasti teisinių subtilybių⁹¹. Skaitytos paskaitos ir Rotary klube⁹², ir Teisininkų draugijoje⁹³. Teko jam pasakoti ir studentams, kurie paskaitose pasitiko savo profesorių plojimais⁹⁴. Studentai patys prašydavo teisėją *ad hoc* papasakoti apie bylos nagrinėjimą Hagoje⁹⁵. Kadangi studentams jis negalėjo atskleisti visų teisminių paslapčių, tai apsiribodavo pasakojimais apie patį Teisingumo Teismą, jo struktūrą, teisėjus, bylų nagrinėjimo tvarką, lietuviškas ekscepcijas. Vieną paskaitą jis atšaukė dėl įvykių, susijusių su Klaipėdos krašto aneksija, kuri atėmė norą skaityti – jam atrodė, kad „skausmo, gedulo ir gėdos atmosferoje“ nedera kalbėti apie tokius dalykus⁹⁶.

1940 m. kovą M. Römeriui su šeima vykstant į Bagdoniškį, teko pravažiuoti geležinkelio Panevėžys–Saldutiškis ruožą:

„[T]ai tas pats geležinkelis, dėl kurio pernai tarp Lietuvos ir Estijos buvo nagrinėjama byla Hagos tribunole, kur aš ir papuoliau dirbti. Nuo Saldutiškio stoties kraštovaizdis tampa tipišku, koks buvo padarytas Lietuvos žemės ūkio reformos metu: laukai, nusėti bajorkaimių (akalicos), dažniausiai susidedantys iš kelių pastatų atvirame lauke. Tuo gali džiaugtis žemės ūkio kultūros atstovas, bet nėra gražu, kol bajorkaimiai neapaug medžiais. Kraštovaizdis gana monotoniškas. Važiuokime toliau.“⁹⁷

⁹⁰ Michał Römer, Dziennik 1938–1941 (1939 m. kovo 4 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 34.

⁹¹ Michał Römer, Dziennik 1938–1941 (1939 m. kovo 8 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 36.

⁹² Michał Römer, Dziennik 1938–1941 (1939 m. kovo 9 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 37.

⁹³ Michał Römer, Dziennik 1938–1941 (1939 m. balandžio 22 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 59.

⁹⁴ Michał Römer, Dziennik 1938–1941 (1939 m. kovo 14 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 39.

⁹⁵ Michał Römer, Dziennik 1938–1941 (1939 m. kovo 17 d.; 1939 m. kovo 26 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 41; 45.

⁹⁶ Michał Römer, Dziennik 1938–1941 (1939 m. kovo 26 d.). VUB RS, F. 75-MR12, l. 45.

⁹⁷ 1940 m. kovo 27 d. data pažymėtame lape dienoraščių rankraščiuose nėra jokio užrašo. Informacija yra iš transkribuoto teksto, saugomo Vilniaus universiteto Rankraščių skyriuje. Jis paimtas iš tekstų, pavadintų „Fragmentai iš palaidų popierių“. Aut. past.

Išvados

1. Savo dienoraščiuose M. Römeris atskleidžia geležinkelio Panevėžys–Saldutiškis bylos nagrinėjimo aplinkybes ir detales, kurių nėra viešai prieinamuose dokumentuose.
2. Antai paaiškėjo, kad Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas vengdavo atmesti ieškinius, nes bijodavo likti be bylų, vengdavo principingų, kategoriškų teiginių, kurie pernelyg įpareigotų ateityje priimant sprendimus. O Lietuvos Vyriausybė, pateikdama du prieštaravimus (ekscepcijas), siekė, kad Teismas nenagrinetų bylos, nes Estijos Vyriausybės reikalavimai, anot Lietuvos, negalėjo būti nagrinėjami Teisme, be to, Estijos Vyriausybė negalėjo paremti Estijos bendrovės ieškinio. Lietuvos pateiktos ekscepcijos iškėlė nemažai klausimų teisėjams ir nagrinėjant patį kilusį ginčą, ir aiškinantis Teismo procedūras. Buvo apskritai diskutuojama, kas yra tie prieštaravimai, ir ar tie prieštaravimai yra preliminarus pobūdžio taip, kaip juos reglamentavo Teismo statuto 62 straipsnis. Tačiau straipsnis buvo toks lakoniškas, kad kai kurie teisėjai patys ėmė formuluoti preliminarus prieštaravimo kategoriją, tvirtindami, jog preliminarinė ekscepcija yra toks prieštaravimas, kuris trukdo proceso eigai, o jeigu prieštaravimu siekiama atmesti skundą dėl to, kad pareiškėjas neturėjo teisės pateikti to skundo, tai jau bus ne preliminarus prieštaravimas, o gynybos priemonė. Nuo šio klausimo priklausė, ar Teismui užtenka nuspręsti dėl prieštaravimų ir juos patenkinus bylą nutraukti, ar nagrinėti bylą iš esmės. 1938 m. birželio 30 d. potvarkiu buvo nuspręsta prijungti prieštaravimų nagrinėjimą prie bylos nagrinėjimo iš esmės. O Teismo procedūrų klausimą apskritai nuspręsta palikti ateičiai, nes tarptautinė jurisdikcija dar buvo pernelyg jauna kategoriškai spręsti dėl Teismo procedūrų.
3. Po 1938 m. birželio 30 d. priimto potvarkio valstybėms buvo skirta laiko parengti atsakymus. M. Römeris grįžo į Lietuvą ir čia keletą kartų susitiko su geležinkelio Panevėžys–Saldutiškis bylos Lietuvos delegacija, kitais iškiliausiais to meto teisininkais. Tuose susitikimuose M. Römeris įvardijo pagrindines Lietuvos gynybos klaidas – rėmimąsi XIX a. arbitražinių komisijų precedentais, kurie netaikomi Teismo jurisprudencijoje, taip pat su koncesijos likvidavimu kylančius klausimus, kurie Teismo teisėjams galėjo iškelti kitą klausimą: ar Lietuvos teismai gali nagrinėti šį ginčą, jei toje teismų sistemoje nėra administracinio teismo ir pan. M. Römeris kartu su kitais iškiliausiais teisininkais siekė sukurti tvirtas gynybos gaires: Estijos bendrovė turėjo įrodinėti, kad ji yra koncesininkė, o Lietuva kvestionuotų jos nacionalinį ryšį ir tapatybę.
4. Tačiau iš esmės šito daryti net nereikėjo, nes iš privačių pokalbių su belgų teisėju C. de Visscheriu paaiškėjo, kad sovietai deklaruodavo patys, jog sovietų įstatymais ne tik nacionalizuojamas asmenų turtas, bet ir likviduojamas juridinio asmens statusas. Taigi esą Teismui būtų sunku aiškinti sovietinę teisę priešingai nei tai daro patys sovietai. Teismas nenorėjo savo sprendime nors kiek liesti klausimo dėl Estijos bendrovės tapatybės, nes Teismas vengė

sovietinės nacionalizacijos ir Rusijos revoliucijos klausimų. Šiuo atveju tai buvo naudinga Lietuvai ir nenaudinga Estijai. Pokalbiuose buvo pabrėžta ir tai, kad Teismui būtų sunku logiškai užbaigti bylą pagal estų reikalavimus, nes taip būtų paneigta sovietų liaudies teisės autonomija. Aišku, taip manė ne visi teisėjai.

5. Teisėjų pasikeitimo preliminarioriais nuomonėmis stadijoje paaiškėjo įvairiausių nuomonių: vieni palaikė pirmą Lietuvos ekscepciją, kiti – antrą, treči apskritai nepalaikė Lietuvos pozicijos, o tik estišką. Be to, Estijos teisėjas *ad hoc* netikėtai pakeitė savo poziciją ir ėmė palaikyti Lietuvos poziciją dėl antros ekscepcijos. Tas netikėtumas buvo pagrįstas privačiu pokalbiu su belgų teisėju C. de Visscheriu. Šios stadijos metu buvo išreikšta abejonė dėl nacionalinių teismų neišnaudojimo instituto, manant, kad Lietuvos teismai bus paveikti Valstybės Tarybos nuomonės ir Vyriausiojo Tribunolo sprendimo Jeglino byloje. M. Römeris įsikišo tvirtindamas, kad iš anksto kaltinti Lietuvos teismus nešališkumu nepriimtina. Po truputį tarp teisėjų daugėjo tų, kurie palaikė Lietuvos antrą ekscepciją. M. Römeris tai laikė gelbstinčiu Lietuvos teismų prestižą momentu.
6. Galutiniame sprendime Teismas nepriėmė pirmos ekscepcijos, remdamasis Teismo Statuto 62 straipsniu, o antra ekscepcija buvo priimta kaip pagrįsta. Tokį sprendimą ir jo argumentaciją M. Römeris kaip teisininkas vertino dviprasmiškai: pirma, toks sprendimas prieštaravo 1938 m. birželio 30 d. Teismo potvarkiui, kuriuo buvo nuspręsta prijungti ekscepcijas prie bylos esmės. O bylos esmė taip ir liko neišnagrinėta – neatsakyta, ar Estijos bendrovė buvo teisių perėmėja, ar ne, ar konkrečiu atveju nacionalinis priklausomybės ryšys tarp asmenų ir valstybės suteikia valstybei teisę vykdyti diplomatinę gynybą ir pan. Tačiau kartu dėl pirmos ekscepcijos Teismas pabrėžė ir sovietų teiginius, jog nacionalizacija nutraukė bendrovės egzistavimą. Taigi, M. Römeris stebėjosi tuo, kad antra ekscepcija pripažinta, jog Estijos bendrovė turėjo išnaudoti nacionalines teises priemones ir *déni de justice* atveju kreiptis į Teismą. Bet kokia to prasmė, jeigu, remiantis pirmos ekscepcijos argumentacija, įskaitant ir tą, kuria dalijosi teisėjai preliminarinių diskusijų metu, greičiausiai Teismas nepalaikys Estijos ir ši patirs nereikalingų išlaidų.
7. Teismo sprendimas buvo grįstas ne tik teisiniais argumentais, bet ir politiniais nusiteikimais. Tai įrodo nacionalinių teisėjų pokalbiai su belgų teisėju, taip pat ir noru, kad šis reikalas liktų visam laikui sustabdytas.

THE PANEVEZYS–SALDUTISKIS RAILWAY CASE IN THE DIARIES OF M. RÖMERIS

Ieva Deviatnikovaitė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *Mykolas Römeris wrote about various legal issues in his diaries. He also wrote about cases that were examined at the Permanent Court of International Justice in The Hague, where the prominent Lithuanian lawyer served as an ad hoc judge (or national Lithuanian judge). He wrote about the case of the interpretation of the Statute of the Memel Territory, to which he devoted numerous pages in volume 34 of his diaries. Naturally, he also wrote about the case of the Panevėžys–Saldutiškis railway, to which this article is dedicated. While describing the Panevėžys–Saldutiškis case in his diaries, Römeris: looked into issues of international law and the process of hearing cases at the Permanent Court of International Justice; analyzed the ad hoc role of the judge and not only the legal, but also the political and psychological reasons for making decisions; described in detail the judges' discussions, considering one or another issue, the origin of the case, the legal intricacies of the case, the Lithuanian delegation, the preparation of Lithuania's defense strategy, and preparation for the judicial process; and presented his opinion regarding the preliminary objections presented by Lithuania. The structure of this article was determined by the progress and stages of the trial process.*

The scientific foundation of this research consists of the material of two funds stored in the Wróblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences, Vilnius University Library. The historical, comparative, analytical, descriptive, linguistic, and document analysis methods were used in the research.

Keywords: *Panevezys–Saldutiskis Railway, judge ad hoc, Permanent Court of International Justice, administrative court.*

Ieva Deviatnikovaitė, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Viešosios teisės instituto profesorė, socialinių mokslų (teisė) daktarė. Mokslinių tyrimų kryptys: administracinė teisė, teisės istorija.

Ieva Deviatnikovaitė, Professor at the Institute of Public Law at the Law School at Mykolas Romeris University, Doctor of Social Sciences (Law). Research interests: administrative law, legal history.